

«KALEVIPOJA» TOLGETEST

Prof., filoloogiateaduste dr. P. Ariste

Soome-ugri keelte kateeder

Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipoeg» on tänini teoseks, mida väljaspool eesti keele piire tuntakse enam kui ühtki teist eesti kirjanduse toodet. «Kalevipoeg» on eesti kirjanduse suurteos, mida on kõige enam teistesse keeltesse tõlgitud ning mida tõlgitakse üha edasigi mitmetesse Nõukogude Liidu või teiste maade keeltesse. «Kalevipoja» võõrkeeltesse tõlkimine on muide tihedasti seotud juba teose päevavalgele tulemisega, sest eepose esimese väljaande ilmumine 1857. aastal sai teoks vaid selle tõttu, et eestikeelsele originaalile oli lisandatud saksakeelne tõlge. Fr. R. Kreutzwaldi enese sooviks oli küll eepose avaldamine üksnes eesti keeles. Lauluisa tahtis oma teose anda kõigepealt just eesti rahvale endale. Eepose ilmumine korraga ka saksa keeles ei olnud Kreutzwaldile sugugi meelt mööda. Olles tagasihoidlik, arvas ta liiatigi, et «Kalevipoeg» pole kunstitöö, mis veel tõlkeski suudaks loorbereid lõigata.¹ Kui mõnelt poolt leiti saksakeelne tõlge siiski olevat vajalik, arvas Kreutzwald, et selle võiks avaldada hiljem eri raamatuna, mitte aga koos originaaliga. Saksakeelne tõlge sai välditamatuks toleaeagsete tsensuuriolude tõttu. Ei peetud võimalikuks «Kalevipoja»-taolise suure rahvusliku teose rahva kätte andmist. Kardeti, et eeposest võiks saada vahe relv eestlaste rahvuslikus võitluses saksa feodaalide ja pangermanistide vastu. «Kalevipoeg» tohtis avalikkuse ette astuda üksnes folkloristliku mälestusmärgina. Õpetatud Eesti Selts, kes toimetas eepose trükki, võis seega teose lugejale kätte anda vaid koos

¹ Fr. R. Kreutzwaldi kiri A. Schiefnerile 5. II 1854. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, Tallinn 1953, lk. 43; Fr. R. Kreutzwaldi kiri E. Sachssendahlile 7.—12. IX 1854. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, Tallinn 1956, lk. 351. Mõningaid märkmeid Kalevipoja kohta olevatest muistenditest ja eepose koostamisest on saksakeelsele lugejaskonnale andnud juba varemini Õpetatud Eesti Seltsi esimees G. M. Santo oma 1854. aastal ilmunud kirjutises «Ankündigung der baldigen Erscheinung des Kallewi-Poeg, eines estnischen Nationalepos, nebst einigen Bemerkungen über die estnische Volkspoesie» (Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat III 1, Dorpat 1854, lk. 78—91).

saksakeelse tõlkega. «Kalevipoeg» pidi olema määratud kõigepealt õpetlastele ja literaatidele, kes soovisid lähemalt tutvuda eesti rahva mineviku ning rahvaloominguga.²

Kui «Kalevipoja» tõlkimine sai vajaduseks, tegi Fr. R. Kreutzwald alguses ise katsed saksakeelse vaste sõnastamiseks. Oma tõlke-töö kohta on ta kirjutanud järgmise iseloomustuse: «Nii palju kui see iganes võimalik oli, panin ma rõhku tõetruudusele ja aimasin seal, kus see mõttele liiga ei teinud, isegi alliteratsiooni saksa keeles järele.»³ Tõlkimiseks kavatses Fr. R. Kreutzwald appi võtta ka oma luulemeelse sõbranna Jenny Caplick'i. Suure koormatuse pärast ei saanud Kreutzwald oma kavatsust siiski teoks teha. «Kalevipoja» tõlkimine usaldati ekspastor Carl Reinthali kätte. Alguses oli Kreutzwald üsna rahul C. Reinthali tõlkimisega,⁴ kuid juba õige pea tekkis lahkarmumusi autori ja tõlkija vahel. C. Reinthal tahtis nimelt, et Fr. R. Kreutzwald tehku «Kalevipojast» proosatõlge, millele ta oleks andnud poeetilise kuju. Niisuguse nõude kohta ütles Kreutzwald: «Säherdust tööd ei saa mina aga kõige parema tahtmise juures ette võtta, ja kui ma seda tõesti ükskord tegema peaksin, siis ainult sel juhtumisel, kui ma Saksamaal mõne tõlkija leiaksin, kel eesti keelest pisematki aimu ei oleks. Mees, kes palju aastaid Liivi-maal ühe eesti kihelkonna peal pastor olnud ja kes ka muidu eesti keelega mitmetpidi tegemist on teinud, ei tohiks nii eba-õiglast ja ülekohtust nõudmist autorile mitte ette panna.»⁵ Mida rohkem C. Reinthal «Kalevipoega» tõlkis, seda vähem oli Fr. R. Kreutzwald tõlkega rahul. Tõlkega ei olnud rahul ka mitmed arvustajad. Autori arvates läks tõlkija *licentia poetica* suhtes liiga kaugele, hävitades seega tihtilugu eepose rahvusliku jume. C. Reinthal pani liiga suurt rõhku tõlke heale saksa keelele, mistõttu sisu kannatas. Ka oli tal omapärane ilumõiste, mida seirates «Kalevipoja» eesti miljöo muudeti saksikuks.⁶ Fr. R. Kreutzwald tegi tõlkijale ses suhtes õigeid ette-heiteid: «Te annate küll igal pool eesti lauliku mõtte edasi, kuid mitte tema mustas kuues, vaid elegantsemas ja pahatihti liiga peenes saksa ihukattes, mispärast neil, kes originaalist aru ei saa, võib eesti rahva vaimuproduktidest kergesti vale arva-mine tekkida.»⁷ Nagu nähtub Fr. R. Kreutzwaldi kirjadest tõlki-jale enesele ning teistele isikutele, kes olid «Kalevipoja» saatu-

² Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg, Tallinn 1953, lk. 347 jj.

³ Kirjad E. Sachssendahlile 18. XII 1853 ja 19. I 1854. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, lk. 328–330.

⁴ Kiri A. Schiefnerile 7. VIII 1856. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, lk. 64.

⁵ Kiri E. Sachssendahlile 11. XII 1855. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, lk. 383 jj.

⁶ Fr. R. Kreutzwaldi kirjad E. Sachssendahlile 15.—17. IV 1856; C. Reinthalile 15. I 1857. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, lk. 389 jj-d, lk. 481 jj-d.

⁷ Kiri C. Reinthalile 14. IV 1857. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, lk. 501.

Kalewipoeg,
eine Estnische Sage,

zusammengestellt von

J. B. Arenswald,

berathet von

C. Reinthal und Dr. Vertram.

Herausgegeben von

der gelehrten Estnischen Gesellschaft
in **Dorpat.**

Dorpat, 1861.

Druck von Heinrich Laumann.

«Kalevipoja» 1861. a. ilmunud kakskeelse väljaande tiitelleht.

sest huvitatud, tegi autor tõlkesse olulisi parandusi, mida aga tõlkija kuigi palju ei arvestanud.⁸ Tõlkimine venis liiatigi väga pikale. Mitme aasta jooksul oli C. Reinthal suutnud ära tõlkida ainult 15 lugu. Viimastel aastatel oli tõlkimine eriti veninud. Seetõttu hakkas Fr. R. Kreutzwald tõsiselt kaalutlema, kas ei oleks võimalik leida uut tõlkijat. Taaski arvestati tõlkijana Võru naisõpetajat Jenny Caplick'it, kes tegi mõned tõlkeproovid, mis «Kalevala» saksa keelde tõlkija akadeemik A. Schiefneri arvates olid paremad kui C. Reinthali tõlge.⁹ Ka A. Schiefner ise lubas tõlkima hakata,¹⁰ ent mõlemast mainitud asjahuvilisest ei saanud siiski tegelikku otsest tõlkijat.

1860. aasta alguseks muutusid Fr. R. Kreutzwaldi ja C. Reinthali vahekorrad täiesti halvaks. «Kalevipoja» autorile oli selge, et tõlkija töö kvaliteet oli endisest halvem. «Kalevipoja saksa kambris on poleeritud, libedad põrandad ja terve hulk pehmelt polsterdatud istmeid, kuid neil vähestel, kes uudishimu pärast sinna sisse astuvad, pole tema ilusas elukorteris kuigi kodust ega mõnusat olemist! — Miks siis mitte? Nad ei leia sealt suitsutuba ega puust pinkisid. — Eksimine on inimlik, seda võib meie kõigiga juhtuda, kui aga keegi meie eksituse meile nina ette on seadnud ja kindlasti kätte näidanud, siis on minu arvates küll meie kohus sellest taganeda.»¹¹ Seda kirjutab Fr. R. Kreutzwald «Kalevipoja» 15. loo tõlke puhul, mille ta leidis eriti halva olevat, sest seal oli originaali koloriit paiguti hoopis minema pühitud. Lauluisa pöördus Õpetatud Eesti Seltsi poole, et «Kalevipoja» viimased lood lastaks tõlkida kellelgi teisel isikul. 15. loosse tegi Fr. R. Kreutzwald ise parandusi.¹² Edaspidiseks tõlkijaks sai Georg Schultz-Bertram, kes autori enese abiga saksandas viis viimast lugu.¹³ 16. lugu on aga peamiselt autori enese tõlgitud.

Seega siis C. Reinthali ja G. Schultz-Bertrami tõlgituna, kusjuures aktiivseks kaastõlkijaks oli ka Fr. R. Kreutzwald ise, ilmus «Kalevipoja» esimene originaalile lisatud saksakeelne tõlge. Eepose esimene vihk ilmus 1857. aastal Tartus H. Laak-

⁸ Vt. näit. Fr. R. Kreutzwaldi kirju C. Reinthalile 15. I 1857, 29. I 1857, 17. II 1857, 31. III 1857, 17. X 1859, 14. XII 1859 jne. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, lk. 481 jj., 492, 494 jj., 500, 545 jj., 562. Vt. ka kirju A. Schiefnerile 24. X 1858, 23. I 1859, 11. VIII 1859, 16. X 1859 jne. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, lk. 85, 88, 118, 129 jj. Vt. ka Das Inland, Dorpat 1859, nr. 46, veerg 879—884.

⁹ A. Schiefneri kirjad Fr. R. Kreutzwaldile 24. X 1858 ja 6. II 1859. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, lk. 85 ja 91.

¹⁰ Fr. R. Kreutzwaldi kiri A. Schiefnerile 19. V 1859 ja A. Schiefneri kirjad Fr. R. Kreutzwaldile 22. V 1859. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, lk. 103, 105.

¹¹ Fr. R. Kreutzwaldi kiri Th. Beisele 29. I 1860. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, lk. 583.

¹² Vt. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II, lk. 585 jj-d.

¹³ Vt. muide Fr. R. Kreutzwaldi kirja A. Schiefnerile 7. X 1860. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, lk. 176.

manni trükikojas Õpetatud Eesti Seltsi väljaandel: «Kalewipoeg, eine Estnische Sage, verdeutscht von Carl Reinthal». Lõplikult ilmus see «Kalevipoja» kakskeelne väljaanne 1861. aastal pealkirjaga «Kalewipoeg, eine Estnische Sage, zusammengestellt von F. R. Kreutzwald, verdeutscht von C. Reinthal und Dr. Bertram. Herausgegeben von der gelehrten Estnischen Gesellschaft in Dorpat». ¹⁴ Rööbiti «Kalevipoja» kakskeelse väljaandega ilmus 1861. aastal saksakeelne tõlge ka üksikult sama pealkirjaga. ¹⁵ Tõlke lõpus on lühidalt märkusi eeposes esinevatest isikutest, mütoloogilistest mõistetest, maakohtadest jne.

Kõneldes sellest, kuidas Fr. R. Kreutzwald ning tema aja-kaaslasel C. Reinthali tõlkesse, on juba antud ülevaade selle tõlke olemusest. Et oleks mõningane konkreetne näide otse tõlkest enesest, esitatakse alljärgnevalt I loo värsid 126—145 paralleelselt mõlemas keeles:

Läänes elas noori leske,
Naine üksine talunes,
Kes kui tuba toeta,
Hoone seinad katukseta.

Läks ta karja saatemaie
Pühapäeva hommikule,
Argipäeva aegadelle,
Mis ta leidis karja teelta,
Sõrge jälgilt tallermaalta,
Küla kiige alt vainulta?
Leidis kana karja teelta,
Tedre muna tallermaalta,
Varekse poea vainulta.

Leske võtis kana kaisu,
Pistis tedre muna põue,
Võtis leina lepituseks,
Kurvastuse kustutuseks,
Kodulapsiks kasvamaie;
Viskas varekse poegada
Ripakille põlle rüppe.

In der Wiek lebt' eine Witwe
Jugendlich, doch still und einsam
Wie ein unbewohntes Stübchen,
Wie ein Hüttchen ohne Schirmdach.
Auf die Viehtrift schritt sie

Sonntags
Und, wie es sich fügen, sonst auch
Sorgsam selbst die Heerde folgend.
Und was fand sie einst am Wege,
Auf der Trift in Rinderspuren,
Auf dem Schaukelplatz des Dorfes?
Fand das Küchlein an dem Wege.
Fand das Birkhuhn im Huftritt,
Vor dem Dorf die junge Krähe.

Und die Witwe nahm das Küchlein
Und verbarg das Ei im Busen,
Nahm sie, um die Wittwentrauer
Und den langen Schmerz zu sühnen,
Mit nach Hause zum Erziehen,
Und die junge Krähe warf sie
Auch noch mit in ihre Schürze.

C. Reinthali ja G. Schultz-Bertrami tõlke kaudu sai «Kalevipoeg» varsti üsna populaarseks väljaspool eesti keele piire. Saksa keelt valdavale lugejaskonnale ilmus liiatigi varsti mitu

¹⁴ Vt. Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat IV 1, Dorpat 1857; IV 2, Dorpat 1858; IV 3, Dorpat 1859; IV 4, Dorpat 1859; V 1, Dorpat 1860; V 2—3, Dorpat 1861.

¹⁵ Kalewipoeg, eine Estnische Sage, zusammengestellt von F. R. Kreutzwald, verdeutscht von C. Reinthal und Dr. Bertram. Herausgegeben von der gelehrten Estnischen Gesellschaft in Dorpat, Dorpat 1861, XVI + 536 lk.

eepose sisu ümberjutustavat ning selgitavat kirjutist, mis omakorda aitasid kaasa teose ulatuslikumale tundmisele. Üks varasmaid ning üldse innukamaid «Kalevipoja» tutvustajaid oli Berliini idakeelte professor Wilhelm Schott. Kohe esimeste vihkude ilmumise järel avaldas ta eepost kiitvaid kirjutisi tolelaegses paljuloetavas ajakirjas «Magazin für die Literatur des Auslandes».¹⁶ Järgnevatel pikemates kirjutistes on toodud «Kalevipoja» sisu ümberjutustust suuremas või vähemas ulatuses. Nõnda on W. Schott juba 1860. aastal publitseerinud lugulaulu kuut esimest lugu kirjeldava ning arvustava artikli «Kalewi-Poeg, eine epische Sage der Esten».¹⁷ «Kalevipoja» sisu ümber jutustades on seda ühtlasi võrreldud «Kalevala» sisuga, osutades, mida mõlemas eeposes on ühist. W. Schott on üsna tugevasti arvustanud C. Reinthali tõlget. Ta leiab selle üldiselt olevat küllaltki rahuldava, kuid ei saa jätta laimata Reinthali uusromantilisi ilustamisi, mis on eesti algupärandit mõnes kohas üsna tugevasti võltsinud.¹⁸ W. Schott toob rea omapoolseid sisulisi parandusi. Need parandused näitavad, et ta on hästi tutvunud ka eestikeelse originaaliga. W. Schotti sulest on ilmunud veel teinegi «Kalevipoega» tutvustav töö, mis on ülalmainitust pikem ning põhjalikum, nimelt «Die estnischen sagen von Kalewi-poeg».¹⁹ Uurimuse alguses on antud täielik ülevaade eepose sisust ja loomiskäigust. W. Schott uskus tollal, nagu muudki ajakaaslased, et «Kalevipoeg» on kunagi esinenud tervikliku lugulauluna, millest meie päevini on säilinud vaid katkendid. «Märkustes» on toodud rikkalikke võrdlusi «Kalevalast» ning soome, eesti ja teiste rahvaste rahvaloomingust.

Teiseks «Kalevipoja» varaseks tutvustajaks on olnud Fr. R. Kreutzwaldi kauaaegne sõber akadeemik Anton Schiefner, kes oli kindlaid «Kalevipojagi» sõpru juba tollal, kui eepost alles koostati.²⁰ Varsti pärast eepose esimeste vihikute ilmumist pidas A. Schiefner koos J. F. Wiedemanniga «Kalevipoja» sisu edasiandva ning kommenteeriva aruande, mis ilmus trükitult 1860. aastal Peterburgi Teaduste Akadeemia väljaandel «Über die ehstnische Sage von Kalewi-Poeg».²¹ Aruanne oli esitatud selleks, et Fr. R. Kreutzwaldile antaks Demidovi auhind. Selle põhjaliku aruande folkloristliku osa on kirjutanud A. Schiefner ja keelelise osa F. J. Wiedemann. Olles selgitanud soome ja eesti rahvaluule suhteid, antakse ülevaade «Kalevipoja» tekkimisest

¹⁶ 1857, lk. 457—458 ja 462—463; 1859, lk. 503—506.

¹⁷ Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland. Herausgegeben von A. Erman. XIX Band. Zweites Heft. Berlin 1860, lk. 346—363.

¹⁸ Vt. mainitud tööd, lk. 359.

¹⁹ Philologische und historische Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1862, Berlin 1863, lk. 411—487.

²⁰ Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, Tallinn 1953, lk. 21 jj-d.

²¹ Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg II, veerud 273—297 = Mélanges russes tirés de Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg IV 2, St.-Petersbourg 1861, lk. 126—161.

ja olemusest. Üksikuid ilmunud lugusid refereeritakse üsnagi täpselt ning esitatakse ka mõningaid katkendeid luulevormis. Eepose sisu üksikasjaline analüüs, mis mõlemad akadeemikud on esitanud, on tähelepanevad veel meiegi päevil.

Siinkohal tuleb mainida Tartus ilmunud ajakirja «Das Inland», mille veergudel on ilmunud õige mitu vägilase Kalevipoja ja teose «Kalevipoeg» kohta käivat kirjutist. Jättes kõrvale need sõnavõttud, kus kõneldakse Kalevipoja-muistenditest, mainitagu lühidalt need artiklid, mis käsitlevad Fr. R. Kreutzwaldi loodud eepost. Juba 1858. aastal on Fr. R. Kreutzwaldi sõber H. Neus kõrvutanud omavahel «Hiawathat» ja «Kalevipoega»²², mis mõnel määral tutvustas laiematele hulkadele ka eesti eepose sisu. Siinkohal tuleb mainida huvitavat seika, et saksakeelsele publikule on selles ajakirjas «Kalevipoega» propageerinud ka soome kultuuritegelane S. Elmgrén. 1859. aasta alguses oli S. Elmgrén Helsingis ühel kirjandusõhtul («in der Helsingforscher literarischen Soirée») pidanud kõne «Kalevipojast», mille «Das Inland» tõi ära.²³ Ettekandes on üldse kõneldud rahvaluulest ja siis analüüsitud «Kalevipoja» sisu. Kalevipoega on võrreldud Kullervoga ja teiste soome rahvaluule kangelastega. Kui «Kalevipoeg» oli lõplikult ilmunud 1861. aastal, ilmus tema kohta niihästi ajakirjas «Das Inland» kui ka teistes perioodilistes väljaannetes mitu eepost tutvustavat kirjutist²⁴, millest mõnedes on jutustatud pikemaltki üksikutest eepose osadest.²⁵

Üks vanemaid «Kalevipoja» sisu ümberjutustavaid kirjutisi on ka M. Carrière'i oma, kes 1867. aastal on kirjutanud tähelepanevava uurimuse «Kalevalast» ja «Kalevipojast».²⁶ Eepose sisu ümber jutustades on esitatud ka tõlkekatkendeid, kuid neis on autor kaheksajalgse trohheuse asemel tarvitanud kuueistkümnepalgset, kuigi näited on 1861. aastal lõplikult ilmunud kakskeelse väljaande järgi. Toodagu näiteks kiigelaulu katkend:

Schaukelburschen, liebe Brüder, lasst die Schaukel höher steigen!
Dass ich leuchte bis zur Sonne, schimmre bis in Meereswellen.

Saksakeelsele lugejale on «Kalevipoega» eriti ulatuslikult aidanud tutvustada mõned möödunud sajandil eri raamatuna ilmunud omapärased väljaanded. Juba 1873. aastal on tolleaegne

²² H. Neus, Die epischen Dichtungen: der Sang von Hiawatha und Kalewipoeg. Das Inland, Dorpat 1858, nr. 25, veerg 401—406, nr. 26, veerg 417—421.

²³ Ein Vortrag über das estnische Heldengedicht Kalewipoeg, gehalten in der Helsingforscher literarischen Soirée den 12. Febr. 1859 von S. Elmgrén. Das Inland 1859, nr. 17, veerg 333—339.

²⁴ Vt. muide Das Inland 1861, nr. 6, veerg 89—90.

²⁵ St. Petersburger Montagsblatt, St. Petersburg 1861, nr. 6; Extrablatt zur Revalschen Zeitung, Reval 1861, nr. 41.

²⁶ M. Carrière, Die Poesie der Finnen und Esten. Kalewala und Kalewipoeg. Internationale Revue. Monatschrift für das gesammte geistige Leben und Streben der ausserdeutschen Culturwelt Wien 1867, lk. 76—83, 176—180.

Hanau õpetaja ning pastor C. Chr. I s r a ä l avaldanud raamatu «Kalewipoeg oder die Abenteuer des Kalewiden»²⁷. C. Chr. Israël ei ole piirdunud üksnes «Kalevipoja» sisu ümberjutustamisega, vaid ta on teinud ka mitmeid kompositsioonilisi muudatusi. Lugulaul on jagatud 14-ks «seikluseks» (Abenteuer). Eessõnas ütleb ümberjutustaja, et Fr. R. Kreutzwald polevat saanud õigesti aru hääbunud lugulaulu ürgkujust ning olevat esitanud Kalevipoja seiklused kavatult segipaisatuna. Sellepärast on ümberjutustuses eepose kohti ümber paigutatud ning omalt poolt täiendavaid selgitusi lisatud. C. Chr. Israëlgi uskus nimelt, et «Kalewipoeg» on omal ajal tervikliku laulu kujul rahvasuus olemas olnud. Lugulaulu osi ümber paigutades arvas ta võivat «algse tervikluse» kätte saada. Proosateksti sekka on C. Chr. Israël põiminud mõningaid laulukatkendeidki, ent viimastel pole mingit otsest värsilist seost «Kalevipoja» asjaomaste kohtadega. Katkendid on vabalt ümber luuletatud «Kalevipoja» ainetel, nagu näiteks Saarepiiga «igatsuslaul»:

Es stehn die Sterne am Himmel,
 Es scheint der Mond so hell,
 Es eilen die silbernen Wellen
 Im Winde nach Finnland schnell.
 Und eilt ihr im Winde so schnelle
 Und thut mich scheiden so lang
 So sagt ihm Wellen im Winde,
 wie mir das Herz so bang.

C. Chr. Israël on teinud Kalevipoja seiklused originaalist põnevamaks. Mõnd ümberjutustuse kohta võib lugeda nagu saksa rüütliromaani ning rüütliballaadidena kõlavad ka riimitud passaažid. Ümberjutustuse eessõna ja lõpus olevad kommentaarid on kirjutatud peamiselt Fr. R. Kreutzwaldi enese ning W. Schotti järgi, kuid on toodud ka omapoolseid võrdlusi teiste rahvaste eepilise luulega.

C. Chr. Israëli proosaümberjutustuse põhjal on Julius G r o s s e avaldanud õige omapärase «Kalevipoja» luuletõlke «Die Abenteuer des Kalewiden. Estnisches Volksmärchen»²⁸. Nagu autor eessõnas ise ütleb, olevat tal allikaks olnud niihästi Reinthal-Bertrami tõlge kui ka Israëli ümberjutustus, ent peamiseks eeskujuks on siiski olnud Israël, kelle teose ta on viinud tagasi luulevormi. J. Grosse arvates ei ole «Kalevipoja» originaalis esinev värsimõõt selline, mis laseks eesti rahvuseepost saksa keeles küllaldaselt nautida. «Serbia värsimõõdu» asemel on J. Grosse võtnud tarvitusele 16-jalgse trohheuse, mis esineb skandinaavia saaga-

²⁷ Kalewipoeg oder die Abenteuer des Kalewiden. Eine estnische Sage, frei nach dem Estnischen bearbeitet von C. Chr. Israël, Reallehrer und past. exstr. ord. zu Hanau, Frankfurt a. M. 1873, VI + 97 lk. väikeses oktaavis.

²⁸ Leipzig 1875, XVIII + 221 lk. väikeses oktaavis.

des. Originaali värsside arvust on J. Grosse luuletuse värsside arv seega kolm korda vähem. Eespool on toodud C. Reinthali tõlkest katkend selle kohta, kuidas Lääne lesknaine leidis kana-poja, tedremuna ja varesepoja. Linda ja Salme süünd on J. Grosse tõlkes mõne sõnaga esile toodud otse esimese laulu alguses, kus kõneldakse Kalevist ja Lindast:

War ein Mann mit Namen Kalew, also künden alte Sagen,
Den vom Nordland einst ein Adler fernher durch die Luft getragen
Und am Felsenstrand von Esthland setzt' er nieder ihn an's Ufer,
König ward er von den Völkern: viele hohen Thaten schuf er. —
War auch eine holde Jungfrau Linda war ihr goldner Namen,
Wunderlieblich war die Schöne. Viele wohl zur Werbung kamen.
Hold war sie, doch viele Sommer blieb ihr Mädchenherz verschlossen;
Aus dem Ei des Birkhuhns, hiesz es, sei sie wunderbar entsprossen;
War ein armes Waisenmädchen, eine aufgelesne Krähe,
Aber als sie aufgewachsen, strahlengleich war ihre Nähe. —
Schön war sie, dasz selbst die Sonne und der Mond in Maienzeiten,
Gleichfalls auch der Sternknabe um die schöne Jungfrau freiten.

Nagu nähtub juba sellest lühikesest katkendist, on J. Grosse ka eepose sisu täiesti meelevaldselt moonutanud, kontamineerides Linda, Salme ja varesepojast süündinud orjatüdruku üheks isikuks. Muudiski ümberjutustuse osades on sisulisi muudatusi. Originaali eestipärasest keskkonnast ei ole järele jäänud peaaegu mitte midagi. Kogu «Kalevipoeg» on jagatud üheksaks lauluks, kus esineb kronoloogilisigi ümberpaigutusi.

«Kalevipoja» saksakeelseist tõlkeist kõneldes tuleb mainida ka lasteväljaannet ««Kalevipoeg». Ein estnisches Märchen»²⁹, mis on tundmatu autori poolt avaldatud Vändra kurttummade kooli toetamiseks. Selles teoses on «Kalevipoja» tähtsamad süüdmused lastele arusaadavas sõnastuses ümber jutustatud. «Kalevipoja» üksikuid lugusid proosaümberjutustuses on ilmunud ka mitmes saksakeelses eesti muinasjuttude kogus. Kohati on niisugustesse ümberjutustustesse põimitud osi lugulaulust luulevormiski 1861. aasta väljaande järgi. Selliseid muinasjutukogusid on näiteks C. Russwurm³⁰, H. Jannseni³¹, M. Körberi³² ja A. von Löwis of Menari³³ omad. Viimase autori sulest on peale selle ilmunud pikemgi ülevaade «Kalevipojast», kus C. Reinthali ja G. Schultz-Bertrami tõlkes on üsna ulatuslikult

²⁹ «Kalevipoeg». Ein estnisches Märchen. Bearbeitet für Kinder von 8—12 Jahren. Herausgegeben zum Besten der Fennernschen Taubstummen-Anstalt, Reval 1894, 64 lk.

³⁰ C. Russwurm, Sagen aus Hapsal, der Wiek, Ösel und Runö, Reval 1861.

³¹ H. Jannsen, Sagen und Märchen des estnischen Volkes I—II, Riga-Leipzig 1881—1887.

³² M. Körber, Ösel einst und jetzt II, Arensburg 1888.

³³ A. von Löwis of Menar, Finnische und estnische Volksmärchen, Jena 1922.

toodud värssidessegi jäetud katkendeid.³⁴ Anonüümselt on Kalevi-
poja ja siili episood toodud ühes 1869. aasta Tallinna saksakeel-
ses kalendris.³⁵ Kuressaare saksa nädalalehes on N. N o l c k e n
õige pikalt eepose sisu edasi jutustanud.³⁶

Et C. Reinhali ja G. Schultz-Bertrami saksakeelne tõlge ei
rahuldanud Fr. R. Kreutzwaldi, oli ta huvitatud uuest tõlkest. Ta
on akadeemik A. Schiefnerile kirjutanud, et too teeks «här-
ra dr. Löwele» ettepaneku uue tõlke valmistamiseks: «Uus tõlge
peaks ilma kassikullata ja väliste eheteta püüdma teksti võima-
likult suure täpiseusega edasi anda, mis nii rikkas keeles,
nagu saksa keel, ei tohiks kogunisti raske olla.»³⁷ Seda kirjutades
on Fr. R. Kreutzwald kritiseerinud ka iseennast, sest alates XVI
loost oli ta endagi osatähtsus tõlkijana üsna oluline. Kirjavahe-
tuses A. Schiefneriga on lauluisa korduvalt peatunud küsimusel,
kust saada «Kalevipoja» uus saksa keelde tõlkija. Fr. R. Kreutz-
wald ise on leidnud, et selleks sobiv isik oleks ikkagi kolleegiumi-
assessor doktor Ferdinand Löwe.³⁸

Endine Peterburi Teaduste Akadeemia bibliotekaar F. L ö w e
tõlkiski kogu «Kalevipoja» uuesti saksa keelde. Osa tõlkest ilmus
tõlkija eluajal Opetatud Eesti Seltsi Toimetistes, nimelt I—III
ja XVII lugu ning VI loost värsid 1—250.³⁹ Kogu tõlge avaldati
V. Reimani poolt Tallinnas 1900. aastal.⁴⁰ See uus tõlge on eel-
misest tunduvalt ladusam ning algupärandile ühtlasi lähedasem.
Toodagu tõlgete võrdluseks sama katkend, mis on esitatud
C. Reinhali tõlkest:

In der Wiek 'ne junge Wittib
Einsam haust' auf ihrem Hofe,
Einem Bau gleich ohne Balken,
Einem Hause ohne Dachung.

Ihre Heerde selbst zu hüten
Ging sie froh am Sonntag frühe
Wie am Werkeltag jeweilig.
Was denn fand sie auf der Viehtrift,
Auf dem Ranft voll Rinderspuren,
Auf der Dorfes-Schaukel Rasen?

Fand ein Küchlein auf der Viehtrift,
Auf dem Ranft ein Ei vom Birkhuhn,
Auf dem Rasen ein Krähenjunge.

Nahm die Wittib auf das Küchlein,
Birkhuhnei in ihrem Busen,
Sich zum Trost in ihrer Trauer,
Und zur Lindrung ihres Leides,
Sie im Hause gut zu hegen:
Warf auch noch das Krähenjunge
In die aufgeschlagene Schürze.

³⁴ A. von L ö w i s of M e n a r, Die Baltischen Provinzen V. Märchen und
Sagen. Berlin-Charlottenburg 1916, lk. 75—92.

³⁵ Revalscher Kalender 1869, Reval 1868, lk. 53—54.

³⁶ Vt. Arensbürger Wochenblatt 1876, nr. 32, 35, 37, 38, 40, 42.

³⁷ Fr. R. Kreutzwaldi kiri A. Schiefnerile 9. V 1869. Fr. R. Kreutzwaldi
kirjavaheetus III, lk. 437 jj.

³⁸ Fr. R. Kreutzwaldi kirjad A. Schiefnerile 9. VI 1869, 14. XI 1869,
6. IV 1870, 15. V 1870, 25. VII 1871 ja 18. II 1872 ning A. Schiefneri kiri
Fr. R. Kreutzwaldile 10. IV 1870. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavaheetus III,
lk. 439—468.

³⁹ Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat X 4,
Dorpat 1881.

⁴⁰ Kalewipoeg. Aus dem Estnischen übertragen von F. Löwe. Mit einer
Einleitung und mit Anmerkungen herausgegeben von W. Reiman, Reval 1900,
XXXII + 343 lk.

Kalewipoeg.

Aus dem Etnischen

übertragen

von

F. Löwe.

Mit einer Einleitung und mit Anmerkungen

herausgegeben

von

W. Heiman.

Heval 1900.

Verlag von Franz Kluge.

«Kalevipoja» F. Löwe saksakeelse tõlke kaas.

Et F. Löwe oli surnud enne, kui kogu eepose tõlge võis ilmuda, oli ta mahajäänud käsikirjas mõningaid kohti, mis polnud lõplikult viimistletud. Tõlke väljaandja V. Reiman on sellepärast olemasolevasse käsikirja teinud parandusi nende korrektsoonide järgi, mis W. Schott oli teinud C. Reinthali tõlke kohta. F. Löwe tõlkes puudus «Soovituseks». See on seega avaldatud C. Reinthali tõlkes, millesse on siiski tehtud mõningaid muudatusi.⁴¹ Väljaandja V. Reimani sulest on tõlkele lisatud ulatuslik sissejuhatus, kus iseloomustatakse eesti rahvaluulet ja selle kogumist, kirjeldatakse «Kalevipoja» saamislugu ning saksa keelde tõlkimist ja antakse ülevaade eepose kohta olevast tähtsamast kirjandusest. «Kalevipoega» käsitlevast kirjandusest on toodud bibliograafiline loendki, muide ka saksakeelseid tõlkeid arvustavast kirjutistest. Eepose lõpus (lk. 267—343) on ulatuslikke kommentaare (Anmerkungen) koha- ja isikunimede, sõnavara, etnograafiliste mõistete jne. kohta. Niihästi tõlke laduse kui ka selgitavate kommentaaride tõttu on see saksakeelne «Kalevipoja» väljaanne olnud kaua ainsaks allikaks, mille järgi eepost on loetud ning uuritud seal, kus eesti keelt ei ole osatud. Selle tõlke tähtsus ei ole kadunud tänapäevalgi. Mitmed eri keeltesse tehtud «Kalevipoja» tõlked on F. Löwe järgi või on eesti keelest tõlkides ilmselt silmas peetud ka F. Löwe sõnastust, nagu võib näha allpool. Tuletatagu siinkohal meelde, et M. Gorkigi on «Kalevipojaga» tutvunud just F. Löwe tõlke kaudu.⁴²

F. Löwe tõlge sai ka väljaspool Eestimaad tunnustuse osaliseks.⁴³ Sellegi tõlke järgi on tehtud saksakeelseid ümberjutustusi, millest pikemad ja üksikasjalisemad on F. Sandvossi⁴⁴ ja E. Thomsoni⁴⁵ omad. Mõlemad mainitud autorid on ühtlasi «Kalevipoja» sisu analüüsinud, eriti aga just viimane autor.

Täielik «Kalevipoja» tõlge ilmus pärast saksakeelse tõlke ilmumist varsti ka vene keeles. Vene keeles on üldse selle lugulaulu täielikke tõlkeid ilmunud enam kui üheski teises keeles. Venekeelsele lugejaskonnale on «Kalevipoeg» proosaümberjutustuse kaudu saanud tuttavaks juba 1872. aastal, mil Riias ilmunud ajalehes «Рижский вестник» on keegi «Kalevipoja kaasmaalane» («Сородич «Сына Калева»») avaldanud kogu

⁴¹ Vt. F. Löwe tõlke eessõna, lk. XXVIII. Vt. ka L. von Schröder, Zur Entstehungsgeschichte des Kalewipoeg. Mittheilungen aus Briefen des Dr. Fr. R. Kreuzwald an die Herren Dr. Sachssendahl und Pastor Reinthal. Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat VI, Dorpat 1896, lk. 1—53.

⁴² Rahva Hääl 1949, nr. 290; Edasi 1949, nr. 291; Nõukogude Õpetaja 1949, nr. 50; Советская Эстония 1949, nr. 290.

⁴³ Vt. näiteks kellegi A. P. artiklit «Massgebliches und Unmassgebliches». Die Grenzboten, Zeitschrift für Politik, Litteratur und Kunst 59, Leipzig 1900, drittes Vierteljahr, lk. 627—628.

⁴⁴ F. Sandvoss, Kalewipoeg. Das estnische Nationalepos. Preussische Jahrbücher 104, Heft III, Berlin 1901, lk. 402—418.

⁴⁵ E. Thomson, Zur Kalewipoeg-Sage. Baltische Monatschrift 51, Riga 1911, lk. 54—67.

III-130.

КАЛЕВИЧЪ

(Kalewi poeg).

ДРЕВНЯЯ ЭСТОНСКАЯ САГА

ВЪ ДВАДЦАТИ ПѢСНЯХЪ.

Перевелъ

ЮРІЙ ТРУСМАНЪ.

ПЕРВЫЙ ВЫПУСКЪ.

1399

РЕВЕЛЬ.

Издательство Тинго и Литогрaфия Г. Матинна въ Ревелѣ.

1886.

J. Truusmani venekeelse tõlke kaas.

lugulaulu küllaltki ulatuslikus edasiandes.⁴⁶ Veidi hiljemini, nimelt 1876. aastal, on Riias asunud preester J. Lindenberg avaldanud teisege venekeelse «Kalevipoja» ümberjutustuse «Содержание эстонской народной поэмы «Сын Калева»».⁴⁷ J. Lindenbergi ümberjutustuse alguses on paarileheküljeline ülevaade «Kalevipoja» koostamisest ja tähtsusest eesti rahva ning eesti kirjanduse ajaloos. Edasi järgneb kõikide lugude üsna täpne sisukirjeldus. Mõlemad mainitud ümberjutustused on sedavõrd lähedased teineteisele, et on tõsist põhjust arvata nende mõlemate autoriks sama isikut, s. o. J. Lindenbergi. J. Lindenberg on ajalehes «Рижский вестник» avaldanud kirjutisi eestlaste mütoloogiasst jne.⁴⁸ Sellepärast võib pidada tõenäoliseks, et tema on ühtlasi «Kalevipoja kaasmaalane». Usutavasti J. Lindenbergi poolt on ka sama ajalehe 1874. aastakäigus avaldatud «Kalevipoja» viimase loo aineil kirjutatud «Битва эстонцев с немецкими рыцарями».⁴⁹ Esimene «Kalevipoja» venekeelne värsstõlge on J. Truusmani «Калевич (Kalevi poeg). Древняя эстонская сага в двадцати песнях»⁵⁰, mis algselt ilmus väikeste osade kaupa Tallinna ajalehes «Эстляндские губернские ведомости».⁵¹ J. Truusman uskus, et «Kalevipoeg» on igas üksikasjaski eestlaste vana mütoloogiline teos, millest ei tohi midagi välja jätta ega midagi juurde lisada. J. Truusman üritas seega eepose sisu nõnda täpselt edasi anda kui võimalik ega püüdnudki alles hoida algupärandi värsimõõtu. Toodagu J. Truusmani tõlke näitena sama koht, mis on esitatud saksakeelsetest tõlgetest (autori kirjaviis on säilitatud):

Въ ВйкъѢ жила молодая вдова,
 Во дворѢ одинокой женой,
 Которая была, какъ изба безъ опоры,
 Стѣны зданія безъ крыши.
 Она ходила провождать стадо
 По воскреснымъ утрамъ,
 Въ буднишніе дни.
 Что нашла она на пути стада
 Въ слѣдахъ раздвоенныхъ копытъ.
 На утопанной землѣ,
 Подъ деревенской качелью на игрищѣ?

(Она) нашла курицу на пути стада,
 Тетярино яйцо на утопанной землѣ.
 Вороньяго птенца на игрищѣ.
 Въ объятіе курицу взяла вдова,
 Всунула въ пазуху тетеркино яйцо.
 Взяла для успокоенія сетованія,
 Для разсіянія печали,
 (Чтобы) выростить дома;
 Бросила птенца вороньяго
 Небрежно въ передникъ.

⁴⁶ Рижский вестник 1872, пг. 10, lk. 12—18.

⁴⁷ Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края I, Рига, 1876, lk. 36—54.

⁴⁸ Рижский вестник, Воскресный лист 1875, пг. 5, lk. 1—9; пг. 6, lk. 1—9; Рижский вестник 1874, пг. 60, lk. 62—63, 95 jne.

⁴⁹ Рижский вестник 1874, пг. 84.

⁵⁰ I выпуск (lk. 1—37), Ревель 1886, II выпуск (lk. VIII + 57—264), Ревель 1889.

⁵¹ Эстляндские Губернские Ведомости, Ревель 1886, пг. 49—54, 1887, пг. 6—12, 14—19, 21, 28—29, 35, 38, 40—42, 44, 46, 49—50, 1888, пг. 5—8, 12, 14—15, 19—20, 23, 27, 31—33, 38—43.

J. Truusmani «Kalevipoja» venekeelne väljaanne on seega vaid sõnasõnaline joonealune tõlge. Tõlkija sooviks oli venekeelsele lugejale tutvustada eestlaste ajalugu, rahvaluulet ja uskumusi täpselt sellisena, nagu nad on eeposes esile toodud, ilma et midagi oleks muudetud. Senistele saksakeelsetele tõlgetele heidab J. Truusman ette eepose mütoloožiliste joonte retušeerimist, mis on selleks ette võetud, et mõtet selgemalt edasi anda. Et aga mütoloožilistes lauludes olevat mõte sageli mõistatuslik, siis on saksakeelsetes tõlgetes mõte mõnikord ekslik. J. Truusman on ise algteksti sõnastusest sedavõrd orjalikult kinni pidanud, et kui tal on vaja olnud lisada mõni sõna vastava koha paremaks arusaamiseks vene keeles, on see sõna pandud sulgudesse. «Kalevipoja» luulepärase külje on J. Truusman täiesti hüljanud. Et anda oma tõlkele veelgi enam mütoloožilist värvingut, on autor selle algusesse lisanud soome ja eesti muistendeid Kalevist ja Kalevipojast ning muud, mis tema arvates on otseses seoses lugulauluga, nagu Soome linna Kajaani asutamine, Vanemuise kosjad, Vanemuise laul, Emajõe sünd, Koit ja Hämarik ning keelte keetmine.

J. Truusmani tõlge on eesti keelest. Tõlkija on siiski arvestanud raskemate kohtade seletustes ka Reinthal-Bertrami saksakeelset tõlget ja Löwe tõlkest neid osi, mis tollal olid juba ilmunud Opetatud Eesti Seltsi Toimetistes.

J. Truusmani tõlkega seoses olevad eessõnad ja kommentaarid on ühtlasi lühiuurimusteks «Kalevipoja» kohta, milles tuakse esile mitmeid tähelepandavaid mõtteid. Tõlke esimeses andes on pikem eessõna. Teisel andel on 8 lehekülge eessõna, milles võrreldakse «Kalevipoega» «Kalevalaga». J. Truusmani arvates on osa «Kalevipoja» lugusid tekkinud 8.—13. sajandi vahel, teine osa aga hiljemini, kui mõõgavennad olid juba eestlaste maale tunginud. Lugude lõpus olevad seletused on osalt ebakriitilised, osalt aga niisugused, mida «Kalevipoja» tänapäeva uurija peab siiski arvestama. Uskudes «Kalevipoja» lugude täielikku rahvapärasust väidab J. Truusman Fr. R. Kreutzwaldi arvustades, et lauluisal polevat alati õnne olnud «endise lugulaulu» katkendite kokkuliitmisel. «Kalevipoega» olevat toodud stiihilisi sündmusi, mis üldse ei puutuvat kangelasse.

Kuigi J. Truusmani tõlkel oli puudusi, sai see siiski teguriks, mis aitas «Kalevipoega» tutvustada suurtele venekeelsete lugejate hulkadele. Tõlge leidis ajakirjanduses ja teaduslikeski väljaannetes elavat vastukaja.⁵² J. Truusmani sõnasõnaline tõlge on olnud aluseks ka N. Aleksejevi värsstõlkele «Сын Калева. Народная эстонская поэма», mis ilmus Tallinna ajalehes «Ревельские Известия»⁵³. Kokku on N. Aleksejev vene keelde

⁵² Vt. päiteks Рижский вестник 1887, nr. 60. Эстляндские Губернские Ведомости 1889, nr. 20, lk. 82, Исторический Вестник 1895, nr. 61, lk. 233 jj., Журнал Министерства Народного Просвещения 1887, январь, отд. 2, lk. 201 jne.

⁵³ Ревельские Известия, Ревель, 1893, nr. 87—88, 94—97, 104—107, 137, 144—145, 235—237; 1894, nr. 70, 76—78, 214, 217, 278—280; 1897, nr. 144, 151, 157, 163, 167, 225, 231, 236, 241, 247 ja 253.

ümber luuletanud «Kalevipoja» 10 esimest lugu. Sel tõlkijal ei ole mingit eessõna, mis muidu tavaliselt on ikka igas «Kalevipoja» tõlkes olemas. Ka kommentaare ja joonealuseid märkusi on õige napilt. Toimetuse poolt on lisatud mõni seletav sõna lugulaulu algusesse,⁵⁴ milles näidatakse, et «Kalevipoeg» olevat eestlaste puhtrahvuslik luuletus, mis on rahva suust kirja pandud. J. Truusmani sõnasõnalist tõlget ümber luuletades on N. Aleksejev täiesti hüljanud algupärandi värsitehnika ja värsside arvu. Missuguse kuju on «Kalevipoeg» saanud N. Aleksejevi sules, seda osutab kõige paremini sama koht esimesest loost, mis on juba korduvalt esitatud⁵⁵ (katkend esitatakse autori kirjaviisis):

Въ вечернемъ Эстїи краю
Изба есть небольшая;
Проводить тихо жизнь свою
Вдова въ ней молодая.

Одна, безъ близкихъ и друзей,
Вдова та дни проводитъ:
Никто не помогаетъ ей,
Сама за стадомъ ходить.

По селамъ ли, иль по лугамъ
За стадомъ ли ходила,
Предметовъ много разныхъ тамъ,
Гуляя находила.

Вотъ разъ, когда за стадомъ шла,
И гнала стадо въ поле,
Дорогой курицу нашла,
Клевавшую на волѣ.

Еще тетерки тамъ яйцо
Она съ земли подняла,
Потомъ вороньяго птенца
У выгона сыскала.

Убравши то яйцо къ себѣ
За пазуху, и въ руки
Взявъ курицу, пошла къ избѣ,
Чтобы выростить отъ скуки.

И вороненка чередой
Схватавши, положила
Вдова въ передникъ, и домой
Такъ всѣхъ троиухъ носила.

N. Aleksejevi tõlge on sageli nõnda kauge algupärandist, et võib saada vastupidisegi mulje tegevusest ja keskkonnast, mis «Kalevipojas» esineb. J. Truusmanil oli sisu kammitsaks, millesse ta takerdus, N. Aleksejev on aga loonud peaaegu uue lugulaulu «Kalevipoja» ainetel. Teda võib võrrelda saksa tõlkija J. Grossega, kes on käinud samasugust teed.

N. Aleksejev on paar katkendit «Kalevipojast» avaldanud ka N. Novitši toimetatud soome ja eesti luule antoloogias «Поэты Финляндии и Эстляндии»⁵⁶.

J. Truusmani sõnasõnalise tõlke varal on veel kirjutatud P. Afanasjevi ooperilibreto «Калевич. Опера в четырехъ действияхъ и семи картинахъ»⁵⁷.

Ei J. Truusman ega N. Aleksejev pole suutnud anda tõelist, originaalile niihästi sisult kui ka vormilt vastavat «Kalevipoja»

⁵⁴ Ревельские Известия 1893, nr. 87.

⁵⁵ Ревельские Известия 1893, nr. 88.

⁵⁶ Поэты Финляндии и Эстляндии. Изданы под редакцией Н. Новича, С.-Петербург 1898, lk. 115—118.

⁵⁷ Правительственный вестник 1888, nr. 275.

tõlget. Nende tõlkijate peamiseks teeneks on vaid eestlaste eepose üldine tutvustamine laiematele vene keelt lugevatele ringkondadele. Fr. R. Kreutzwaldi suurteose originaali igakülgsest tõetruumalt edasiandev venekeelne tõlge on ilmunud alles palju aastaid hiljemini. Pärast mainitud kahe tõlke ilmumist jääb elav huvi «Kalevipoja» vene lugejale tutvustamiseks mõneks ajaks soiku. Üksikuid märkmeid võib ajalehtede ja ajakirjade veergudel leida mõne mittevenekeelse tõlke ilmumise puhul või seoses K. Leetbergi kirjutisega «Kalevipoja» ehtsuse kohta.⁵⁸ Olulisematest «Kalevipoja» sisu tutvustavatest kirjutistest võib mainida R. Кауро «Национальная эстонская поэма».⁵⁹ See kirjutis on kõige asjalikum ning parem, mis tsaari-Venemaal on vene keeles «Kalevipoja» kohta ilmunud. Kirjeldanud «Kalevipoja» koostamise ajalugu, toob autor kokkuvõtliku, ent tiheda ülevaate eepose sisust. Mainitakse sedagi, missugune oluline tähtsus on «Kalevipojal» olnud eestlaste rahvuslikul ärkamisajal. Õigesti hinnatakse eepose kunstilist väärtust ning näidatakse, et tal on kindel püsiv koht maailmakirjanduses.

«Kalevipoja» sisuga tutvustab venekeelset lugejat ka S. Шамбинаго oma uurimuses Svjatogorist ja Kalevipojast «Старины о Святогоре и поэма о Калеви-Поэге».⁶⁰

Uus tõhus «Kalevipoja» vene keelde tõlkimise ajajärk algas pärast Oktoobrirevolutsiooni, eriti aga pärast 1940. aastat, mil algas üldine süstemaatiline eesti kirjanduse vene keelde tõlkimine. Kõigepealt on ilmunud mitmeid eepose olemust selgitavaid kirjutisi. A. Rõppo ja J. Kagarov on 1941. aastal avaldanud «Kalevipoja» sisu ümberjutustavaid ning eepost kirjanduslikult hindavaid ajaleheartikleid.⁶¹ N. Kooli poolt on ilmunud veidi ulatuslikum ülevaade ajakirjas «Дружба народов».⁶² Samal aastal on trükisõnas avalikkuse ette ilmunud ka mõningaid «Kalevipoja» katkendeid värsstõlkes. V. Дружининi ja D. Левоневski tõlkes on Tallinna ajalehes «Советская Эстония» avaldatud episoodid Kalevipoja peost Lindanisas ja võitlusest raudrüütlitega.⁶³ Samad tõlkijad on otse sõjajärgseil aastail ja hil-

⁵⁸ Ревельские Известия 1902, пг. 115; Рижский вестник 1911, пг. 100, 134, 136, 194 jne.

⁵⁹ Р. Кауро, Национальная эстонская поэма. Книжных Магазинов Товарищества М. О. Вольф Известия по литературе, наукам и библиографии, Петербург 1904, пг. 4, lk. 37—40.

⁶⁰ С. Шамбинаго, Старины о Святогоре и поэма о Калеви-Поэге. Журнал Министерства Народного Просвещения, Петербург 1902, январь, отд. 2, lk. 49—73. Vt. ka И. Ланг, А. Парис, Г. Рейал, Маленький друг природы II, Тарту 1933, lk. 89, kus on J. Sumakovi tõlkes katkend eepose II loost.

⁶¹ А. Ряппо, Калевипоэг. Советская Украина, Киев 1941, 30. III. E. Г. Кагаров, Эпос эстонского народа. Советская Эстония, Таллин 1941, 7. IV.

⁶² Н. Кооль, Сын Калева. Дружба народов, Москва 1941, пг. 8, lk. 364—370.

⁶³ Советская Эстония 1941, 8. II.

jeminigi publitseerinud ajakirjades veel mitmeid fragmente.⁶⁴ Pikem tõlge, nimelt kogu 11. lugu, on V. Družinini ja D. Levenovski poolt ilmunud ajakirjas «Звезда».⁶⁵ Tõlkele lisatud märkused on vananenud andmetega ning seega lugejat desorienteerivad. Nende kahe tõlkija avaldatud «Kalevipoja» katkendid pole halvad, kuid nad ei küüni siiski järgnevalt mainitavate tõlkijate töö tasemele. Kogu eepose vene keelde tõlkijate A. Kotšetkovi ja V. Deržavini poolt on mõningaid katkendeid trükitud juba 1941. aastal.⁶⁶ Eesti kirjanduse tuntud vene keelde tõlkija L. Toom, D. Brodski ja mõni teine on sõja halvavast olukorrast hoolimata omaltki poolt püüdnud «Kalevipoega» teistele NSVL rahvastele tutvustada, avaldades lühemaid tõlkekatkendeid.⁶⁷

Varsti pärast sõda teostus ka kogu «Kalevipoja» uuestitõlkimine vene keelde. Juba 1939. aastal olid luuletajad V. Deržavin ja A. Kotšetkov asunud ühiselt tööle. Et nad kumbki ei osanud eesti keelt, oli neil tõlkimise aluseks N. Kooli poolt tehtud eepose venekeelne ridarealine ümberjutustus. 1947. aastaks oli tõlge valmis, mille arutlemiseks korraldati sama aasta detsembris Eesti NSV Teaduste Akadeemia ettevõttel sessioon, kus tõlge tunnistati sedavõrd õnnestunuks, et seda soovitati avaldada. Originaali ja tõlke täielikuks kooskõlastamiseks otsustati tõlge veelkordselt lasta kollatsioneerida. Asjaomane ülesanne usaldati allakirjutanule. Kollatsioneerimisel ilmnis, et mõni koht oli siiski tõlgitud ebatäpselt ning oli ka mõningaid vahelejätte. Mõned kohad olid taas tõlgitud niisuguses sõnastuses, mis kuidagi ei vastanud «Kalevipoja» tegevustiku miljöole. Nõnda näiteks oli Kalevi poegade jahiretkest kõneldes lastud parallelismi saavutamiseks tiigritel hüpelda mööda hirsipõldusid. Mitmed etnograafilised mõisted olid saanud ebaõige tõlgenduse. Tehtud tõlke kollatsioneerimisel originaaliga oli muide heaks abiks J. Truusmani ridarealine ning sõnasõnaline tõlge. Olles ajalt lähedane Fr. R. Kreutzwaldile ning tundes isiklikult etnograafilis-folkloristiikku keskkonda, millest «Kalevipoeg» on lähtunud, on J. Truusman leidnud spetsiaalsetele eestilistele mõistetele õige häid venekeelseid vasteid. Tõlkijatele Deržavinile ja Kotšetkovile oli eepose etnograafiline taust üsna võõras. Üldiselt on aga nende kahe poeedi ühine tõlge hea. Tõlkimise aluseks oli võetud «Kalevipoja» 1935. aasta väljaanne, kus on mõningaid vahelejätte ja muudatusi. Muudatused ja vahelejätud kõrvaldati küll kollatsioneerimisel, kuid tõlkijad ei saanud neid kõiki

⁶⁴ На рубеже, Петрозаводск 1946, пр. 2—3, lk. 79—94; Советская Эстония 1946, 12. V; Сталинская молодежь, Таллин 1953, XII; Сказания о непобедимых, Москва—Ленинград 1954, lk. 111—142; Советская Эстония 1947, 1. VI.

⁶⁵ Kalevipoeg (Древняя эстонская сага). Звезда, Ленинград 1947, пр. 3, lk. 69—73.

⁶⁶ Дружба народов 1941, пр. 8, lk. 294—322; Ленинград, Ленинград 1941, пр. 9, lk. 10—11.

⁶⁷ О родине, Москва 1944, lk. 108—110; Советская Эстония 1944, 1. IV.

СЫН КАЛЕВА

1949. a. Moskvas väljaantud V. Deržavini ja
A. Kotšetkovi venekeelse tõlke kaas.

arvesse võtta, sest mõned kollatsioneeritud poognad jõudsid tõlkijate kätte alles siis, kui vastavad kohad olid juba valmis trükitud. Seetõttu jäi tõlkesse mitmeid suuremaidki lünki.⁶⁸ Tõlge ilmus 1949. aastal pealkirjaga «Сын Калева» Riikliku Ilukirjanduse Kirjastuse väljaandel Moskvast.⁶⁹ Tõlke on gravüüridega illustreerinud kunstnik A. Gontšarov ja kaane ning köite valmistanud kunstnik N. Muhhin. Mainitud kunstnikud on võtnud oma töödele eeskujuks H. Mugasto illustratsioone, mis ilmusid «Kalevipoja» 1935. aasta väljaandes, kuid pole siiski suutnud tabada õiget Kalevipoja tüüpi ega sisule vastavat eesti rahvuslikku omapära. Eesti etnograafilisele joonele on gravüürides antud liiga tugev vene etnograafiline superstraat. Tõlke ette on paigutatud N. Andreseni eessõna ja lõpus on ulatuslikke kommentaare E. Laugaste sulest. Niihästi eessõnas kui ka kommentaarides tuuakse ohtrasti uusi seisukohti «Kalevipoja» olemuse kohta ning näidatakse mitmeid eepose kohti uues valguses. Ühtlasi tõstetakse siin väärilt esile Fr. R. Kreutzwaldi tähtsust suure luuletajana ja rahvavalgustajana.

Kuigi seda «Kalevipoja» tõlget ilmus 10 000 eksemplari, oli trükk peagi ära müüdud. Hakati kavatsema uut sama tõlke väljaannet. Uus väljaanne oli seda vajalikum, et äsjailmunud väljaandesse oli jäänud puudusi, nagu eespool mainitud. Tõlke uue trüki avaldamise võttis enese kohuseks Eesti Riiklik Kirjastus. Allakirjutanule tehti ülesandeks tõlge veelkordselt kollatsioneerida. Seekord toimus kollatsioneerimine «Kalevipoja» kolmanda väljaande järgi. Tõlkijail oli võimalust ja aega arvesse võtta kõik täiendus- või parandusettepanekud, mis tehti asjaomase toimetuskolleegiumi (A. Alle, P. Ariste, P. Izmestjev, E. Laugaste ja P. Rummo) poolt. Tõlkijad on teinudki asjaomased parandused ning on üldse oma tööd mitmeti viimistlenud. Seega kujunes tõlke uus väljaanne palju täiuslikumaks ja paremaks kui oli eelmine. Uues tõlkes on vahele jäetud üksnes mõned obssoõnne sisuga või naaberrahvaid halvustavad värsid. See uus tõlge ilmus Tallinnas pealkirjaga «Калевипоэг».⁷⁰ Tõlke on rikkalikult kaunistanud eesti kunstnikud A. Hoidre, R. Kaljo, O. Kangilaski, E. Paris ja R. Sagrits. Samade kunstnike illustratsioonid on ilmunud ka «Kalevipoja» 1951. aasta eestikeelses väljaandes. Kõnesoleva tõlke lõpus on pikem «Järelsõna», milles kirjeldatakse eestlaste ajaloolist olukorda 11. sajandist käesoleva ajani ning antakse ülevaade «Kalevipoja» tekkimisest, koostamisest ning olemusest. Selles järelsõnas on ohtrasti õigeid ümberhindavaid vaateid asjaomaste küsimuste kohta, kuid mõnes asjas

⁶⁸ Peatoimetaja A. Dejevi kiri P. Aristele.

⁶⁹ Сын Калева. Эстонский народный эпос. Собрал и обработал Фр. Крейцвальд. Перевели с эстонского Вл. Державин и А. Кочетков, Москва 1949, 248 lk.

⁷⁰ Калевипоэг. Эстонский народный эпос. Собрал и обработал Фр. Крейцвальд. Перевели с эстонского Вл. Державин и А. Кочетков, Таллин 1950, 358 lk.

Kalevipoja võitlus raudrüütliga. A. Gontšarovi joonis
1949. a. Moskvast ilmunud tõlkest.

1950. a. Tallinnas väljaantud V. Deržavini ja
A. Košetkovi venekeelse tõlke kaas.

on siiski kaldutud nihilistlike liialdusteni. Eepose keerulisemaid kohti ja mõisteid selgitavad E. Laugaste ulatuslikud «Märkused».

Seda uut «Kalevipoja» venekeelset tõlget illustreerigu katkend Lääne lehest, mis on toodud muudegi tõlgete näidisenä:

В землях Ляане одиноко
Старая жила вдовица,
Словно терем неподпёртый,
Крышей доброй непокрытой.
Как-то утром в день погожий
Погнала она скотину.
Что ж нашла она на стежке,
Что на выгоне коровьем.
Под качелями сыскала?
Курочку нашла рябую,
Близ неё яйцо тетёрки
И живого воронёнка.
Курицу взяла подмышку,
Подняла яйцо тетёрки
Чтобы вывести цыплёнка
Вырастить взамен ребёнка,
Чтоб печаль свою утешить

Чтоб тоску свою развеять.
Воронёнка ж завернула
В свой подобранный передник.
Отнесла домой находку,
В потаённом месте скрыла,
В тёмном каменном амбаре.
Принесла корзину с шерстью,
Сделала гнездо в корзине,
В то гнездо яйцо тетёрки
Положила, посадила
Сверху курочку рябую.
Полотном гнездо накрыла
И поставила корзину
Близ ларя с пшеничным хлебом.
— Пусть растёт в тепле! — сказала.
Воронёнка же швырнула
За сундук, в кошачий угол.

Seda «Kalevipoja» tõlke teistki trükki ilmus 10 000 eksemplari, mis müübusid samuti lühikese aja jooksul. Sellepärast on 1956. aastal ilmunud V. Deržavini ja A. Kotšetkovi tõlkest veel kolmaski trükk.⁷¹

Kolmanda trüki jaoks on kogu tõlge veelkordselt originaaliga kollatsioneeritud ja V. Deržavin on teinud rea uusi parandusi (teine tõlkija A. Kotšetkov oli vahepeal surnud). Seega on «Kalevipoja» venekeelne tõlge iga väljaandega muutunud üha täiuslikumaks. Selle trüki eessõna autoriks on E. Nirk, kes üsna ulatuslikult kirjeldab «Kalevipoja» loomist ning seda miljööd, milles teos valmis. On hästi analüüsitud Fr. R. Kreutzwaldi maailmavaatelist palet, mis eeposes avaldub. Samuti on antud ülevaade «Kalevipoja» ümber toimunud kirjanduslikust ja poliitilisest võitlusest. Väljaande lõpus on taas «Märkusi» E. Laugaste poolt. Tõlke illustratsioonide eest on hoolitsenud kunstnik V. Noskov. Tõlke tiraaž on suurim kõigist seni ilmunuist, nimelt 25 000 eksemplari.

V. Deržavinist ja A. Kotšetkovist kõneldes tuleb mainida neljandatki nende tõlkes ilmunud «Kalevipoega». See on noorsoo-väljaanne «Сын Калева»,⁷² mis anti lugejate kätte 1950. aastal.

⁷¹ Калевипоэпг. Эстонский народный эпос: Собрал и обработал Фр. Крейтцвальд, перевели с эстонского Вл. Державин и А. Кочетков, Москва, 1956, 498 lk.

⁷² Сын Калева, Эстонский народный эпос. Перевели В. Державин и А. Кочетков, Москва—Ленинград 1950.

Kalevipoeg. 1950. a. Tallinnas ilmunud väljaandest.

КАЛЕВИПОЭТ

ЭСТОНСКИЙ НАРОДНЫЙ
·Э·П·О·С·

СОБРАЛ И ОБРАБОТАЛ

ФР. КРЕЙЦВАЛЬД

*перевели
с эстонского*

ВЛ. ДЕРЖАВИН
и А. КОЧЕТКОВ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
Москва 1950

1956. a. Moskvaa ilmunud V. Deržavini ja
A. Kotšetkovi tõlke kaas.

Sellele väljaandele on kirjutatud eessõna L. Toom. 168-leheküljelist raamatut on trükitud 25 000 eksemplari.

V. Deržavini ja A. Kotšetkovi tõlkes on «Kalevipoeg» levinud õige suurte masside hulka. Venekeelsena on see saanud kättesaadavaks paljudele teistelegi rahvastele peale venelaste. Iga trüki ilmumise järel on ajakirjanduses eeposele suurt tähelepanu pööratud.⁷³

Ümberjutustusena on «Kalevipoja» üksikuid osi ilmunud vene keeles lasteväljaannetena, nimelt K. Aizenštadi tõlkes «Kuidas Kalevipoeg kündis» ja «Kalevi kotkalend».⁷⁴ Mõlemad lasteraamatud on asjaomaste eestikeelsete ümberjutustuste tõlked. Viimane ümberjutustus on ilmunud teistkordseltki Riias publitseeritud NSVL rahvaste muinasjuttude kogus.⁷⁵

Nagu esitatust nähtub, on «Kalevipoeg» kõige enam levinud üle eesti keele piiride venekeelsete tõlgete kaudu. Võib julgesti väita, et vene keele kaudu on see eepos saanud tuttavaks kõigi NSVL rahvaste hulgas ning jõudnud mujalegi, kus vene keelt osatakse.

Otse seoses venekeelsete tõlgetega tuleb mainida ka ukraina-keelseid, sest «Kalevipoja» mõned ukraina lugejatele tutvustajad on ühtlasi ka vene keeles eeposest kirjutanud, nagu A. Räppo.⁷⁶

«Kalevipoja» üks ukraina keelde tõlkija on J. Tõmtšenko, kes 1945. aastal on avaldanud kuuenda loo 843 esimest värssi pealkirjaga «Калевіпоег».⁷⁷ J. Tõmtšenko oli varemini terve «Kalevala» soome keelest ukraina keelde tõlkinud. Seega oli ta hästi tuttav eesti ja soome vanade regivärsside värsitehnikaga. Osates soome keelt oli tal võrdlemisi kerge «Kalevipojagi» sisust täpselt aru saada. Et «Kalevipoja» tõlge oleks algupärandile kõigiti lähedane, selleks on J. Tõmtšenko kasutanud ka eestlase J. Räppo poolt tehtud eepose sõnasõnalist ukraina tõlget. Mainitud asjaolude tõttu on avaldatud «Kalevipoja» kuuenda loo ukraina vaste täpne, ladus. Selles antakse õigesti edasi miljöö, mida Fr. R. Kreutzwald on tahtnud esile tuua. Et saada ülevaadet J. Tõmtšenko heast tõlkest, selleks toodagu kuuenda loo algus kõrvuti originaalis ja ukraina keeles:

⁷³ Vt. muide Советская Эстония 1948, 16. V; Советская Эстония 1949, 9. X; Советская Этнография 1949, пр. 4, lk. 232 jj-d; Литературная газета 1949, 19. XI; Писатели Советской Эстонии, Таллин 1950, lk. 18 jj.; Комсомольская правда 1951, 18. VIII; Сталинская молодежь, 1953, 19. XI; Советская Эстония 1953, 27. XI; Эстония V, Таллин 1955, lk. 235 jj-d.

⁷⁴ Как пахал Калевіпоэг. Перевел К. Айзенштадт. Таллин 1946, 14 lk.; Орлиный полет Калева. Перевел К. Айзенштадт, Таллин 1946, 16 lk.

⁷⁵ Полет Калева на орле. Эстонская сказка. Сказки народов СССР. Рига 1949, lk. 78—79.

⁷⁶ Vt. joonealust märkust nr. 61.

⁷⁷ Українська Література № 12. Київ 1945, lk. 123—130.

Kalevipoeg kündmas. 1956. aastal Moskvas ilmunud
väljaande eesleht.

Kalevipoeg, kange meesi,
Seisis päeva mure paelus,
Kaksi kurvastuse kütkes,
Lese eide leinamisel;
Kolmandamal enne koitu,
Vara enne valge'eda
Hakkas koju minemaie,
Ranna poole rändamaie.

Калев-син, той муж потужний.
День і два в тенетах туги,
У лещатах суму й смутку:
Він по матері вбивався.
День на третій, до зірниць,
Ще удосвіта раненько,
Він почав додому братись,
Бережиною край моря.

Et lugejal oleks tõlke sisu kõigiti arusaadav, on sellele lisatud lühiülevaade eelnenud lugudest.

«Kalevipojast» on ukraina keelde tõlgitud veel mitu muudki katkendit. Need tõlked on teinud ukraina tuntud folklorist А н ф і с с а Р ä п п о. А. Räppol on valmis «Kalevipoja» sissejuhatuse, I, II, IV ja VII loo tõlked, mis on tehtud otse eesti keelest. Need tõlked on väga originaalilähedased ning ka muidu õnnestunud. Kahjuks pole need seni trükiis ilmunud. Üksikuid «Kalevipoja» eri lugude katkendeid on A. Räppo avaldanud eepose kohta olevates uurimustes. Olles sõjarõogenikuna Baškiirias, on tema sulest ilmunud huvitav kirjutis «Eesti rahvaeepos» (Естонський народний епос).⁷⁸ Selles kirjutises annab autor lühikese asjaliku ülevaate «Kalevipoja» rahvaluulelisest tagapõhjast, Opetatud Eesti Seltsi ja F. R. Faehlmanni initsiatiivist Kalevipoja kohta olevate rahvamuistendite kogumisel ning Fr. R. Kreutzwaldi isiksusest ja «Kalevipoja» koostamisest. Edasi selgitatakse «Kalevipoja» värsitehnilist ehitust, millele järgneb sisu üksikasjaline kirjeldus. Eepose tähtsamad ja huvitavamad kohad on edasi antud ukrainakeelses värsstõlkes.

Fašismivastase võitluse seisukohalt on kirjutatud teine A. Räppo uurimus «Eesti rahva kangelaslik võitlus saksa anastajatega eepose «Kalevipoeg» järgi» (Героїчна боротьба естонського народу з німецькими загарбниками за епосом «Калевіпоег» (Син Калева))⁷⁹. Selles kirjutises näitab A. Räppo samuti, missuguselt ajalooliselt taustalt on «Kalevipoeg» alguse saanud. Edasi kõneldakse ülevaatlilikult, kuidas Fr. R. Kreutzwald on eepose koostanud. Puudutatakse ka «Kalevala» mõju «Kalevipojasse» (A. Räppo on muide ka «Kalevala» uurija). Seoses «Kalevipoja» rahvaluulelise tausta kirjeldamisega on antud lühike ülevaade eesti rahvaluulest ning selle kogumisest. Väga elavalt on esile toodud «Kalevipoja» tähtsus eesti rahvusliku ärkamise perioodil. On näidatud, missugune relv see oli rahvale võitluses saksa feodaalide ja klerikaalide vastu.

Kirjutise teine osa on «Kalevipoja» nende kohtade üksikasjaliseks analüüsiks, kus kirjeldatakse võitlust Baltimaile tungivate saksa rüütlite ja teiste vaenlaste vastu.

⁷⁸ Українська Література 7—8, Уфа 1942, lk. 222—236.

⁷⁹ Академія Наук УРСР, Інститут Мови і Літератури, Наукові записки, № 1, Київ 1943, lk. 99—124.

A. Räppo mõlemad kirjutised on selle poolest tähelepandavad, et neis kirjeldatakse õigesti «Kalevipoja» ainestikku ning selle tausta. Erilise väärtuse annavad kirjutisele autori poolt tõlgitud näited poeetilises vormis. Need näited ja eepose tõlgitud peatükid osutavad, et A. Räppo on hea tõlkija.

Lühikese ülevaate «Kalevipojast» on ukraina lugejaskonnale andnud ka E. Šveder 1940. aastal.⁸⁰

Peale saksa ja vene keele on «Kalevipoeg» luulevormis tervikuna tõlgitud ka läti keelde.

Lätlastel naaberrahvana, kelle ajalugu on eestlaste saatusega tihedasti olnud seotud, on huvi «Kalevipoja» vastu tärganud varakult. Juba 1870. aastal on K. Kundziņš andnud ajalehes «Baltijas Vēstnesis» ülevaate eepose sisust.⁸¹ Kõigepealt on see autor jutustanud sellest, kuidas Kalevipoeg võitles raudrüütlitega. On arusaadav, et just see motiiv on esile tõstetud. Noil aastail oli Lätiski võitlus saksa feodalismi jäänuste vastu aktuaalne. K. Kundziņši kirjutise lõpus on toodud lühike arvustav hinnang eepose kohta. Seda peetakse lugulauluks, mis kunagi rahva seas olevat olemas olnud. «Kalevipojast» ja selle autorist on läti ajalehed kirjutanud ka Fr. R. Kreutzwaldi 70. sünnipäeva puhul.⁸² Möödunud sajandi 70-ndates aastates on «Kalevipoega» läti lugejale tutvustanud veel mõni teinegi, nagu H. Adolfi,⁸³ kes on läti keelde tõlkinud üldse mitmed eesti muinasjutud. H. Adolfi on jutustanud üsna pikalt eepose sisu. Ümberjutustuste lõppu on lisatud märkus, et «Kalevipojas» avaldub eesti rahva ihaldus parema tuleviku poole. Parem tulevik olevatki kätte jõudmas, sest rahvaharidus tõuseb, ostetakse kohti päriks jne. Seegi autor on siis tahtnud lätlastele osutada, missugust positiivset osa etendab eepos eestlaste rahvusliku ärkamise ajastul. H. Adolfil on aga ka klerikaalseid eelarvamusi eepose suhtes, sest ta oli ise teoloog. Selle osa lugulaulu lõpust, kus Kalevipoeg lööb rusika kaljusse, on H. Adolfi esitanud värsslõlkes. Seega on tema esimene, kes on katsetanud «Kalevipoega» otse värssides läti keelde edasi anda.

Et lätlased on näinud Fr. R. Kreutzwaldis ja tema «Kalevipojas» just võitlejat ning võitlust eesti rahva õiguste eest, nähtub eriti ilmselt Fr. R. Kreutzwaldi surma puhul ilmunud järelehüüetest.⁸⁴

1891. aastal on läti ajalehe «Baltijas Vēstnesis» lisas avaldatud saksakeelsete allikate järgi koostatud pikem kirjeldus eestlaste elust ja olust. Kirjelduses jutustatakse lühidalt «Kalevipojagi» sisust.⁸⁵

⁸⁰ Заря, Днепропетровск 1940, 1. VIII.

⁸¹ Igaunu teikas. Baltijas Vēstnesis 1870, nr. 50, lk. 396—397.

⁸² Mājas Viesis 1873, 22. XII, nr. 51, lk. 1.

⁸³ Pielikums tam laikrakstam «Latv. tautas biedr.» 1878, nr. 14, lk. 53—55.

⁸⁴ Vt. muide «Baltijas Vēstnesis» 1882, 24. VIII, nr. 194, lk. 3.

⁸⁵ J. Runda. Iz Igaunu tautas dzīves. Baltijas Vēstneša feļetona turpinājums 1891, nr. 185, lk. 2.

Fr. R. Kreutzwaldi 100. sünnipäeva puhul 1903. aastal on läti ajalehed publitseerinud mitmeid kirjutisi lauluisa kohta, kus siis loomulikult mainitakse «Kalevipoegagi».⁸⁶ Lauluisa mälestusaasta puhul on ühtlasi läti suurim luuletaja J. Rainis avaldanud «Perenaiste ja Neidude Kalendris 1904. aastaks»⁸⁷ pikema näite eesti eeposest. Läti keelde on tõlgitud «Soovituseks» ja «Sissejuhatuseks» Löwe saksakeelse tõlke järgi. J. Rainisel on siiski käepärast olnud ka kas eestikeelne originaal või on keegi eestlane talle abiks olnud, sest mõned kohanimed on temal eesti-pärasemal kujul kui Löwel. J. Rainis on esikohale tõstnud rohkem «Kalevipoja» sisu edasiandmise kui vormi jäljendamise. Võrreldagu selleks kas või «Soovituseks» algust originaalis ja läti tõlkes:

Laena mulle kannelt, Vanemuine!
Kaunis lugu mölgub meeles,
Muistse põlve pärandusest
Ihkan laulu ilmutada.

Dod maniņ kokli, Vanemuine,
Grezna teika man rosina sirdi,
Dziedāt dziesmu iz sensenu laiku
Krājuma dzen mani varena dziņa.

Kuigi J. Rainise tõlge ei ole küllalt täpne Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipoja» vastavate osade edasiandja, on sel tõlkel olnud siiski õige suur tähtsus eesti eepose olemasolu levitamisel Lätis. Tõlgitud katkendeid on ilmunud ka J. Rainise populaarses luuletõlgete kogus «Rahutu süda»⁸⁸, milles on toodud näiteid väga mitne eri maa poesiast.

Oma tõlkele on J. Rainis lisanud selgitavaid kommentaare mainitud saksakeelse tõlke kommentaaride järgi. Neisse on muide sattunud trükiviga, mis tänini figureerib J. Rainise teoste väljaannetes. Nimelt on J u t a asemel trükitud I n t a.

Kui K. Leetberg oli avaldanud «Kalevipoja» kohta õige käre-daid arvustavaid märkusi, milles ta väitis, et Fr. R. Kreutzwaldi eepos pole rahvalaul, kandus sel puhul tekkinud poleemika lätigi ajalehtede veergudele. Läti rahvusest eesti kirjanik August G a i l i t (=Augusts Gailītis) avaldas siis ajalehes «Dzimtenes Vēstnesis»⁸⁹ kaks pikka joonealust «Kalevipoja» küsimuse kohta («Kalevipoeg». Eesti eepos = «Kaleva dēls». Igaunų eposs). Andnud ülevaate eepose ilmumise 50 aasta juubelist, «Noor-Eesti» skeptilisest suhtumisest lugulaulu ja K. Leetbergi kriitika, teeb A. Gailit lõpuks õige otsuse, et «Kalevipoeg» on siiski eesti kirjanduse tähtis teos, mida ei saa ignoreerida. A. Gailit on asjalikult osutanud sedagi, milline suur mõju on «Kalevipojal» olnud eesti kirjanduse arendamisele. Et läti lugejat eeposega

⁸⁶ Baltijas Vēstnesis 1903, 10. XII, nr. 278, lk. 1; Balss 1903, 24. XII, nr. 52, lk. 3.

⁸⁷ Saimnieču un Zeltaņu Kalendars 1904, gadam pēc Kristus piedzimšanas, kuram 366 dienas, Rīgā 1903, lk. 1 j-j-d («sabas»). Vt. ka J. Rainis, Kopoti raksti VI, Rīga 1949, lk. 216 j-j-d.

⁸⁸ J. Rainis, Nemierīga sirds, Rīga 1921.

⁸⁹ Dzimtenes Vēstnesis 1911, 10. XII, nr. 285, lk. 1—2.

KALEVIPOEGS

IGAUNU TAUTAS EPS

NO IGAUNE VALODAS
TULKOTUS
ELINA ZĀLĪTE

IZGLĪTĪBAS MINISTRIJAS IZDEVUMS

1 9 2 9.

«Kalevipoegs». Lātikeelse fōlke kaas.

lähemalt tutvustada, jutustab ta selle proosas edasi. Värsstõlkes on toodud eepose lõpp ning katkendeid «Soovitusest» ja esimesest loost. A. Gailiti tõlkekatked on üsna õnnestunud, sest tõlkija tundis põhjalikult nii eesti kui ka läti keelt.

Kogu «Kalevipoja» läti keelde tõlkimisele asus luuletaja ning proosakirjanik Elīna Zālīte, kes oskas eesti keelt (ta oli mõnda aega asunud Tartuski). Alates 1924. aastast on E. Zālīte eri ajakirjades ja ajalehtedes avaldanud eepose üksikuid tõlkekatkendeid.⁹⁰

1929. aastal võis läti keeles E. Zālīte tõlkes ilmuda kogu «Kalevipoeg» — «Kalevipoegs»⁹¹. Kuigi autor ütleb pealkirjas, et tõlge on tehtud eesti keelest, osutab selle lähem analüüs, et tõlkimisel on arvesse võetud ka Löwe saksakeelset tõlget, sest mõneski kohas ei ole käidud otse eestikeelse originaali, vaid saksakeelse teksti järgi. Mitmed pärisnimed osutavad, et nende lähtekujuks on olnud just saksakeelne tekst, nagu Kalevidi «Kalevipojad» (=saksa Kalewiden), Vīka «Läänemaa» (=Wieck). Nagu Löwe saksakeelses tõlkes, nõnda on E. Zālītelgi jäetud vahele 11. loost episood väikemehega ja 15. loost Raudoja sünd. Nagu Löwel, nõnda on Zālītelgi joone all kokkuvõtteid vahelejäetud kohtadest. Üldiselt on aga E. Zālīte tõlge küllaltki originaaliruu. Et eesti ja läti keel on kvantiteedisuhete poolest teineteisele lähedased, on olnud võimalusi «Kalevipoja» värsimõõtu üsna hõlpsasti edasi anda. Neid võimalusi pole E. Zālīte siiski alati ära kasutanud. Tõlke läti lugejale lähemale viimiseks on võetud tarvitusele läti dainade poeetilisi võtteid. Et aga lätigi dainades esineb neljajalgne trohheus, alliteratsioon, assonants ja parallelism, siis on «Kalevipoeg» oma stiiliehituselt niikuinii ligemal läti rahvaluulele kui mõne teise rahva omale.

E. Zālīte tõlke näitena olgu toodud taas väike katkend Lääne lese kohta olevast episoodist:

Vikā jauna atraitnīte
Viena mita savā sētā,
Tā kā ēka, kas bez sijām,
Tā kā mājina bez jumta.

Reiz tā lopus ganos dzina
Svētdienā no paša rīta
Agrīnām kā darba dienās.

Väga üldine pikkade lõppsilpide kasutamine värsside lõpus on läti tõlke teinud mõnel määral lohisevamaks eesti originaalist.

Tõlkele on kirjutatud eessõna läti vana kirjandusloolane T. Zeiferts. Selles eessõnas on aga palju eksitavaid vigu ja vana-nendunud seisukohti. Tõlke lõpus olevad märkused on Löwe saksakeelses väljaandes olevate W. Reimani kommentaaride järgi.

«Kalevipoja» tõlke ilmumine sai Lätis suure tähelepanu osali-

⁹⁰ Ilustrāts Zurnāls 1924, nr. 14, lk. 312–313, nr. 15, lk. 331; Latvijas Vēstnesis 1925, 9, V, nr. 102, 11, V, nr. 103; Jaunības Tekas 1930, nr. 3, lk. 5–10.

⁹¹ Kalevipoegs, Igaunu tautas eps. No igauņu valodas tulkojusi Elīna Zālīte, Rīga 1929, 217 lk.

seks. Ilmus õige ohtrasti eepost refereerivaid ja arvustavaid kirjutisi.⁹² Neis kirjutistes on «Kalevipoega» vaadeldud kas kunsti-teosena või rahvaluulena. Sõnavõttudest on kõige pikem kirjanik Līgotņu Jēkabsi oma, milles tuuakse õige ulatuslik eepose analüüs. Kirjanik A. Upīts on «Kalevipoega» vaadelnud selle ühiskondliku tähtsuse seisukohalt. Eri arvustajad on «Kalevipoega» võrrelnud Pumpuri «Karutapjaga» ning osutanud, et eesti epos on tõeline rahvaeepos, mida «Karutapja» siiski pole. T. Zeiferts on «Kalevipoja» eessõnas seda esile tõstnud, et niihästi Pumpuri «Karutapja» (Lāčplēšis) kui ka Lautenbachi «Niedrisi Vidvut» (Niedrišu Vidvuts) on kirjutatud «Kalevipoja» otsese mõju tõttu.

Läti tõlgetest mainitagu veel seda, et E. Zālīte järgi on üksikuid «Kalevipoja» katkendeid avaldatud mitmel puhul.⁹³

Pärast kogu «Kalevipoja» läti keeles ilmumist on Lonija Jērūma-Lietīņa üritanud lugulaulu uuesti läti keelde tõlkida. Trükis on tollelt tõlkijalt avaldatud üksnes mõni katkend, mis osutavad, et need ei küüni E. Zālīte tõlke tasemeni.⁹⁴

Leedulased, lätlastele keelelt lähedasi sugulasi, on samuti Läänemere maade rahvaid, kuid siiski meist sedavõrd kaugemal, et «Kalevipoeg» on nendeni jõudnud üksnes paari katkendi ja ümberjutustuse kaudu. J. Žlabys on nimelt avaldanud üldise ülevaate eeposest⁹⁵ ja V. Blože värsstõlkes katkendi 14. loost.⁹⁶ Leedu keeles olevad «Kalevipoja» ümberjutustused ja katkendid on tõlgitud kas saksa või vene keele vahendusel. Ei ole palju neidki leedu allikaid, kus eesti eepost üldse mainitakse.⁹⁷

Samal aastal, kui ilmus E. Zālīte läti keelne «Kalevipoja» tõlge, ilmus tõlge ka ungari keeles. Ungarlaste ja eestlaste vahel olid kujunenud hõimusuhted juba XIX sajandil, mida tollal rõhutati eriti just Ungaris. Lähtudes hõimuharrastustest hakati huvi

⁹² A. Baumanis, Kalevipoegs, Latvju grāmata 1930, nr. 5, lk. 288—289; Līgotņu Jēkabs, Igaunju «Kalevipoegs» latviešu tulkojumā, Jaunības Tekas 1930, nr. 3, lk. 33 jj-d; A. Upīts, Kalevipoegs, Domas 1930, nr. 2, lk. 146—147; E. Virza, Brīvā Zeme 1930, nr. 101, 7. V; A. Kempe, Igaunju lirika un galvenās iezīmes igauņu rakstniecības vēsturē, Rīga 1938, lk. 13 jj-d.

⁹³ R. Egle—A. Upīts, Pasaules rakstniecības vēsture IV, Rīga 1933—1934, lk. 601 jj.; ka O. Киви, Эстонская художественная литература, фольклор и критика на русском и других языках народов СССР 1940—1955, Таллин 1956, lk. 254; L. Kamaga, Igaunju literatūras pamāticējs, Literatura un Māksla 1957, nr. 34, lk. 3; Bērniņa 1957, nr. 8, lk. 14 jj.

⁹⁴ Tēvijas Sargs 1935, 22. II, nr. 8, lk. 5.

⁹⁵ J. Žlabys, Kalevi poeg Estu atgimimo epas. Ateitis, Vilnius 1943, nr. 45.

⁹⁶ Literatūra ir menas, Vilnius 1953, 27. XII.

⁹⁷ A. Rūt (=Rannit), Estu literatūros keliai. Raštai 1940, nr. 1, lk. 102 jj-d; J. Roots, Literatūra tautinio estu susipratimo ugdytoja. Naujoji Romuva, Kaunas 1935, nr. 8; E. Astramskas, Trumpai apie sena ir šiandieninę estu literatūrą. Naujoji Lietuva, Vilnius 1943, nr. 232. J. Ernīs, Estu literatūra. Vilniaus balsas, Vilnius 1940, nr. 166. Vt. ka O. Киви, Эстонская художественная литература, фольклор и критика на русском и других языках народов СССР 1940—1955, lk. 267.

tundma ka eestlaste rahvaluule ja kirjanduse vastu. Esimesed näited «Kalevipojast» ilmusid ungari keeles juba 1884. aastal nn. Budenzi albumis.⁹⁸ Ungari keele uurija Zs. Simonyi on selles albumis publitseerinud «Soovituseks» riimitult ning salmid. Pikem tõlge on sealsamas kirjandusloolaselt ning hõimutegelaselt B. Viká rilt, nimelt kogu esimene lugu. Oma tõlkele on B. Vikár lisanud mõningaid joonealuseid seletusi ning lühikese, samuti joonealuse eessõna, milles väidetakse, et «Kalevipoeg» kajastab paganusaja eesti uskumusi. Niihästi Zs. Simonyi kui ka B. Vikári tõlge on tehtud eesti keelest, kuid tõlkimisel on arvestatud ka C. Reinthali saksakeelset teksti. B. Vikári tõlge on üldiselt õnnestunud.

Kogu «Kalevipoja» ungari keelde tõlkijaks on A. B á n. Juba 1911. aastal on ta ajakirjas «Budapesti Szemle» trükkunud eepose VI laulu.⁹⁹ A. Báni poolt on ilmunud ka ülevaade eepose sisust.¹⁰⁰ Pidevalt edasi tõlkides võis ta 1929. aastal La Fontaine'i nimelise Kirjanduse Seltsi (A La Fontaine Irodalmi Társasága) väljandol lugulaulu tervikuna ungari lugejate lauale panna.¹⁰¹ Eessõnas ütleb A. Bán, et tõlge on tehtud otse eesti keelest algupärandi järgi, kuid tegelikult on suurel määral peetud silmas ka Löwe saksakeelset tõlget. Nagu E. Zälite, nõnda on A. Bángi vahele jätnud kohad, mida Löwe tõlkes pole, ning joone all on samasugused märkused nagu Löwelgi. A. Bán on olnud hea Eesti olude ja eesti kirjanduse ning rahvaluule tundja. Seetõttu on «Kalevipojaga» liidetud 25-leheküljeline eessõna ja lõpus 13 lehekülge kommentaare, milles antakse ulatuslik ülevaade eesti kultuuri ja kirjanduse arenemisest, eepose koostamisest, selle olemusest ning üksikute keerulisemate kohtade tähendusest. Kahjuks on A. Bángi liiga tugevasti uskunud «Kalevipoja» täielikku rahvaloomingulist algupära, mispärast mitmed kommenteerivad märkused on olnud vananenud juba ilimumise ajal.

Nagu öeldud, ei ole A. Bán tõlkinud «Kalevipoja» kõiki värse, vaid on jätnud vahele mitmeid kohti. Suuremad väljajätted on XI ja XV loos. Ära on jäetud ka «Soovituseks» ja «Sissejuhatusesks». A. Báni tõlge on aga üldiselt hästi õnnestunud, tänu just ungari keele fonoloogilisele süsteemile, mis on eesti keele süsteemile üsnagi lähedane. See ungari tõlkija on üritanud tabada ka alliteratsiooni ja assonantsi, nagu näiteks Tenger terén táncoltatta; Hol-vagyon a hősök hona jne. Ungari tõlkest üldmulje saamiseks esitatagu juba mitmel korral toodud koht Läänemaa lesknaisest, kes käib karjateed:

⁹⁸ Budenz-album. Budenz József XXV éves nyelvészeti működése emlékére kiadják tanítványai, Budapest 1884, lk 13—25.

⁹⁹ A Kalevipoeg-ból. Budapesti Szemle 1911, lk. 134—142. Vt. ka Eesti Kirjandus 1911, lk. 481.

¹⁰⁰ A. B á n, A Kalevipoeg. Ethnographia XXII 1, Budapest 1911, lk. 1—10.

¹⁰¹ Kalevipoeg. Az észak nemzeti éposza, Budapest 1929, 336 lk.

KALEVIPOEG

AZ ÉSZTEK NEMZETI ÉPOSZA

ÉSZT EREDETIBŐL FORDITOTTA

BÁN ALADÁR

A FINN ÉS AZ ÉSZT IRODALMI TÁRSASÁG,
A PETŐFI- ÉS A LA FONTAINE TÁRSASÁG
TAGJA.

A
LA FONTAINE IRODALMI TÁRSASÁG
KIADÁSA

«Kalevipoja» ungarikeelse tölke kaas.

Hjü nõcske élt Läänében
Örömtelen özvegységben,
Mint hajlék, ha nincsen héja,
Ház falának támasztéka,
Kihajtottá ez a nyáját
Vasárnapon virradattal,
Hétköznap, ha kelt a hajnal.

S mit talált a nyája nyomán
Mire lelt a marhacsapán,
Falú hintázgató helyén?
Csibét lelt a nyája nyomán,
Fajdtojást a csülöksapán,
Fiókvárjat fű tetején.

A. Báni «Kalevipoja» tõlge näikse olevat parim kõikidest olemasolevatest oma stiili ja värsiehituse eestipärasuse poolest. Sisultki on see tõlge õige hea.

Kuigi eesti keelde on «Kalevala» tõlgitud mitmete isikute poolt ning temast on ilmunud eri eestikeelseid väljaandeid, ei saa sama öelda «Kalevipoja» levikust Soomes. «Kalevipoega» pole tänini soome keeles luulevormis ilmunud. «Kalevipoja» esimene eestikeelne rahvaväljaanne trükiti küll Soomes ja juba Fr. R. Kreutzwaldi ajakaaslased A. Ahlqvist ja P. Tikkanen olid eepose innustunud sõpru ning propageerijaid, ent siiski pole «Kalevipoeg» Soomes olnud nõnda populaarne kui «Kalevala» Eestis. Eespool on mainitud S. Elmgrēni ettekannet «Kalevipojast», kus niihästi jutustati eepose sisu kui ka analüüsi tema olemust.¹⁰² «Kalevipoeg» on Soomes olnud peamiselt uurimise huviobjektiks, mitte aga sedavõrd nauditavaks ilukirjanduslikuks teoseks. Käesolevas ühendis ei ole põhjust puudutada kõiki neid uurimusi, mis soome õpetlaste sulest on sündinud. Mainitagu vaid neid kirjutisi, kus on mõnel määral eepose sisugi edasi jutustatud. 1866. aastal on keeleteadlane O. D o n n e r kirjutanud eriuurimuse «Kalevipojast» mütoloogilise ja ajaloolise teosena.¹⁰³ Veidi hiljemini on küll rahvaluule nn. soome koolkonna, looja J. K r o h n tõlkinud osavalt soome keelde ühe väikese katkendi eesti eeposest, kuid pole oma tööd jätkanud.¹⁰⁴ U. K a r t t u n e n on avaldanud monograafia eepose koostamisest, ent eeposest esitatud näited on jäetud eesti keelde.¹⁰⁵ Ülevaateid Fr. R. Kreutzwaldist on kirjutanud teisedki soome folkloristid, nagu K. K r o h n¹⁰⁶ ja M. H a a v i o¹⁰⁷. Viimane uurija on muide avaldanud «Kalevalat» ja «Kalevipoega» võrdleva esseeliku uurimuse¹⁰⁸, milles on toodud mõned tema enese või luuletaja Suonio (J. Krohn) poolt tõlgitud eepose värsskatkendid. M. Haavio on oma essees tulnud otsusele, et «Kalevipoeg» lõi eesti rahvuse. Kuigi see väide on suuresti liial-

¹⁰² Vt. viide 23.

¹⁰³ O. Donner, Kalevipoeg jumalaistarulliselt ja historialliselt kan-
nalta. Suomi II 5, Helsinki 1866, lk. 145—207.

¹⁰⁴ Vt. Suonio n kootut runoelmat ja kertoelmat. Helsinki 1897,
lk. 232 jj.

¹⁰⁵ U. Karttunen, Kalevipoegin kokoonpano, Helsinki 1905.

¹⁰⁶ K. K., Friedrich Reinhold Kreutzwald, Kansanvalistusseuran kalenteri
1905, lk. 125—130.

¹⁰⁷ M. Haavio, Virolaisten sankariepos. Valo VII A 11, Helsinki 1928,
lk. 1349—1357.

¹⁰⁸ M. Haavio, Voittoisa ratsastaja. Välähdyksiä suurista miehistä,
Porvoo 1928, lk. 146 jj-d.

datud, on selles siiski ka tõtt. Õige pikalt on «Kalevipoja» sisu edasi andnud S. Rosengren ajakirja «Valvoja» lehekülgedel oma kirjutises Fr. R. Kreutzwaldi kohta.¹⁰⁹ Eeposest on kirjutatud ka Turu ülikooli eesti keele lektor H. Winter¹¹⁰, kes on kogu «Kalevipoja» soome keelde tõlkinud, kuigi tõlge pole veel seni ilmunud. Sama autor on koostanud V. Ridala poolt Helsingis 1929. aastal avaldatud eepose eestikeelse proosaväljaande sõnastiku.¹¹¹

«Kalevipoega» on kavatsenud soome keelde tõlkida eesti rahvaviiside ja laulude koguja ning uurija A. O. Väisänen. Kahjuks ei ole tema kavatsused seni teostunud. A. O. Väisäneni sulest on trükkis ilmunud üksnes mõni lühem katkend, nagu «Kalevaisten miekka», s. o. eepose VI loo 158.—550. värss.¹¹² A. O. Väisänen on tuntud eesti rahvalaulude soome keelde tõlkijana.¹¹³ Sellepärast võib eeldada, et tema «Kalevipojagi» tõlge oleks võinud kujuneda heaks. Et A. O. Väisänen on niihästi eesti kui ka soome rahvaluule värsiehituse eriteadlane ning hea eesti keele oskaja, on trükkis avaldatud katkendid kõigiti väga õnnestunud. Esitatagu näiteks katkend Soome sepa loost:

Tuo oli suuri Suomen seppo,
 asuvi alantehessa,
 vuoren kalton katvehessa,
 korven sankan saarteheessa.
 Kuuluvi pajasta pauke.

taonta alinomainen,
 pale puhkui, hiilet hehkui,
 sauhu ilmahan sakeni
 tehdessä tuliteriä,
 säiliä sepittäessä.

Soome ja eesti keele läheduse tõttu on tõlkes olnud võimalik säilitada lähedust originaali sõnastusegagi.

NSV Liidus ei ole «Kalevipojast» otseselt tõlkeid soome keeles avaldatud. On publitseeritud vaid üksikuid kirjutisi Fr. R. Kreutzwaldi 150-aastase sünnipäeva puhul.¹¹⁴

«Kalevipojast» on Soomes eri raamatuna ilmunud K. Raitio poolt proosavormis ümberjutustus «Kalewipoeg».¹¹⁵ Teose kirjastajaks on olnud Rahvalalgustuse Selts (Kansanvalistus-seura). Selleski ümberjutustuses on kõigepealt toodud ülevaade eepose koostamise käigust ja lõppu on lisatud märkusi. Eessõnas on K. Raitio oma aja suhtes õigesti öelnud, et «Kalevipoeg» on

¹⁰⁹ S. Rosengren, Fr. R. Kreutzwald. Valvoja 1903, Helsinki, lk. 649—664.

¹¹⁰ H. Winter, Kalevanpoika — Kalevipoeg I—II. Uuden Suomen Sunnuntailiite 24. II 1929, 3. III 1929.

¹¹¹ V. Ridala, Kalevipoeg. Sanastolla ja selityksillä varustanut Helmer Winter, Helsinki 1929.

¹¹² Viron-kirja. Maa, kansa ja kuittuuri, Helsinki 1926, lk. 227—233. Kalevalanpäivän ohjelmistoa 1954, Helsinki 1954, lk. 15—16.

¹¹³ Vt. Heimokannel I, Viron kansan runoja. Valikoinut ja suomentanut A. O. Väisänen, Porvoo 1924.

¹¹⁴ O. Кивини, Эстонская художественная литература, фольклор и критика на русском и других языках народов СССР 1940—1945, lk. 283.

¹¹⁵ Kalewipoeg. Lyhyesti esitellyt K. R., Helsinki 1884, 80 lk.

kõige tähtsam kirjanduslik toode, mis eesti rahvas on loonud. Oigesti hinnatakse ka seda suurt osa, mida eepos etendas eestlaste eneseväärtuse tunnetamiseks ja respekti äratamiseks naabrite juures. Et tollal, kui K. Raitio avaldas oma ümberjutustuse, peeti eestlasi veel üsna üldiselt soomlaste tütarrahvaks ja eesti rahvaluulet soomlastelt lähtunuks, pidas too autor soomlasi «Kalevipoja» otsesteks loojateks. Suurem osa eessõna ja märkusi on K. Raitio! Fr. R. Kreutzwaldi järgi. Mõningad kohad toob K. Raitio värss tõlkeski. Need värssõlkeski on hästi õnnestunud.

K. Raitio «Kalevipoja» ümberjutustus oli tuntud keeleteadlases H. Ojansuus äraatunud vaimustust eepose vastu juba koolipoisipõlves. H. Ojansuul oli hiljemini tõsiseid kavatsusi kogu lugulaul soome keelde tõlkida, mis teiste ülesannete tõttu siiski pole teostatud.¹¹⁶

Rööbiti soomekeelse «Kalevipojaga» on Kansanvalistusseura samal aastal kirjastanud rootsikeelsegi kokkuvõtte lugulaulust.¹¹⁷ See väljaanne on tegelikult K. Raitio ümberjutustus, mille R. Hertzberg on tõlkinud rootsi keelde. Need kohad, mis K. Raitiol on värssides, on seda ka R. Hertzbergil.

Kõneldes «Kalevipoja» rootsikeelsest ümberjutustusest võib otsekohe mainida ka taanikeelset ümberjutustust, mis on ilmunud Kopenhaagenis 1878. aastal P. Rasmussenil sulest.¹¹⁸ Taanikeelse ümberjutustuse ees on lühike, kuid huvitav sissejuhatus, milles muide mainitakse, et sakslased on eestlasi rõhunud samuti nagu taanlasi Lõuna-Jyllandis. Nagu taanlastel oli kujunenud Holger Danske kuju, kellelt oodati rahva vabastamist, nõnda olevat Kalevipoegki rahvaluuleisiksus, kellele rahvas on pannud lootuse. «Kalevipoja» sisu on P. Rasmussenil üsna üksikasjaliselt edasi jutustatud. Proosateksti vahel on mitmeid luulekatkendeid, millel pole aga midagi ühist «Kalevipoja» värsitehnikaga. Toodagu luuletõlke näiteks vana Kalevi sõnad Kalevipojale, kui too astus tema hauale:

Hvem mig vover
Vække af Dvalen?
Hvem tør trodse
Taras Vrede?

Uhævnt Ungersvend
Ukko ej frister.
Fly du frække
Fredens Ransmand.

Mainitagu veel seda, et P. Rasmussenil ümberjutustuses on huvitavaid joonealuseid märkusi, milles «Kalevipoja» üksikuid motiive võrreldakse skandinaavia mütoloogiaga. Ümberjutustuse aluseks on P. Rasmussenil olnud eepose saksakeelne tõlge.

¹¹⁶ Vt. Eesti Kirjandus 1911, lk. 482.

¹¹⁷ Kalevipoeg. I korthet skildrad af K. R. Öfwersatt af R. H. Helsingfors 1884. Kalevipoja-muistendeid on ilmunud M. Janssoni sulest ka teoses «Folkskolans läsebok. Geografi II, Stockholm 1939, lk. 212—217.

¹¹⁸ Kalevi Poeg. Estlands Nationalhelt. Fortalt af P. Rasmussen. Kjøbenhavn 1878, 128 lk. oktaavis.

«Kalevipoeg» on Läänemeremailt, Venemaalt ja Skandinaaviast üsna varakult jõudnud kaugemalegi. Esimesena on «Kalevipoega» inglise lugejaskonnale tutvustanud Charles Dickens. Tema poolt väljaantud ajakirjas «All the Year Round» on 1860. aastal ilmunud huvitav kirjutis «Lillekimp Baltikumist». ¹¹⁹ Selles kirjutises on kõneldud kõigepealt eestlastest üldse, kes nad on ja kus nad asuvad. Eestlaste kaugest minevikust on toodud romantiiseeritud kirjeldus ja siis esitatakse näiteid eesti rahva loominguist. On nimelt toodud Fr. R. Faehlmanni järgi «Emajõe sünd», «Vanemuise laul» ja «Koit ja Hämarik». Ühenduses nende juttudega on esitatud ka «The giant Kallewe Poeg», kelle tegudest on antud lühike ülevaade saksakeelsete allikate järgi.

Esikväljaande kaudu, kus eestikeelne originaal on kõrvu saksa-keelse tõlkega, on 1868. aastal tehtud ingliskeelne ümberjutustus S. Baring-Gould'i poolt. ¹²⁰ Peale sisu ümberjutustuse on see autor eesti eepost võrrelnud teiste rahvaste omadega, eriti aga soome «Kalevalaga». Et eesti ja soome eeposel on suuri maailmavaatelisi ja stiililisi erinevusi, püüab S. Baring-Gould seda seletada eestlaste raske ajalooga. Üldse suhtub autor väga soojalt eestlastesse ja soovib, et kogu «Kalevipoeg» tõlgitaks peatselt inglise keelde, sest see eepos olevat seda väärt, et ta saaks rahvusvaheliselt kõigile omaseks. Oma ümberjutustusse on S. Baring-Gould põiminud mõningaid katkendeid ka värss-tõlkes, milles ta kasutab lõppriimi, mis eesti eeposele on võõras, ega pea kinni neljajalgsest trohheusest. Episoodi, kus Kalevipoeg jõuab pärast surma manalasse, annab S. Baring-Gould edasi järgmiselt:

When the mighty son of Kalew
Reached the portal into Hell,
Gate of adamant admitting

To the shadow-realm, there fell
From the sky a voice of thunder —
'Glensch thy fist and snite the stone!

Eespool oli mainitud C. Ch. Israëli poolt avaldatud «Kalevipoja» saksakeelset ümberjutustust. Selle põhjal on J. Oxenford 1874. aastal avaldanud eepose sisust teisegi ingliskeelse kokkuvõtte. ¹²¹

Möödunud sajandi lõpul saab «Kalevipoeg» inglise kirjandusteaduses suuremagi tähelepanu osaliseks. 1895. aastal on nimelt W. F. Kirby sulest lugejate lauale ilmunud paks kaheköiteline teos «The Hero of Esthonia and other Studies in the Romantic Literature of that Country» ¹²². Teose esimene osa on täiesti

¹¹⁹ Bouquet from the Baltic. All the Year Round, A weekly journal. Conducted by Charles Dickens, London 1860, nr. 80, lk. 80—83.

¹²⁰ S. Baring-Gould, The Kalewipoeg, Fraser's Magazine 78, lk. 534—544.

¹²¹ J. Oxenford, The Estonian Hercules, Maxmillan's Magazine. 30, 1874, lk. 263—272.

¹²² London, I köide XI + 321 lk. ja II köide IX + 337 lk.

«Kalevipojale» pühendatud. Kõigepealt tuuakse pikem sissejuhatav ülevaade eestlaste maast, eesti keelest ning eepose saamisloost Fr. R. Kreutzwaldi enese ja mitmete saksakeelsete allikate järgi. Kõneldakse ka J. Hurda folkloristlikust tegevusest ning kirjeldatakse eesti «ballaadide» ning muude rahvalaulude iseloomu. Tuuakse isegi ülevaade eesti ebamütoloogiast, mida tollal meilgi peeti rahvaomaseks. Suurem osa esimesest köitest on aga «Kalevipoja» sisu ümberjutustus. Proosatekti vahele on illustreerimiseks paigutatud üksikuid värsstõlkeidki. Värsstõlgetes on peetud kinni neljajalgsest trohheusest. Tekstivõrdlus osutab, et ka F. Kirby värsstõlked on saksakeelse tõlke järgi.

Teises osas on toodud mitmeid eesti muinasjutte ja mõningaid rahvalaule ning ka üksikuid värsstõlkes katkendeid «Kalevipojast».

W. F. Kirby töös on väärtuslik «Kalevipoja» kohta käiv bibliograafia.

Ingliseelsetest «Kalevipoja» tõlgetest tuleb mainida veel Ameerika Ühendriikides ilmunud Eugenie Muti ümberjutustusi E. Mutt on 1930. aastal avaldanud eesti muinasjuttude kogu «Muinasjutte Läänemere kallastelt».¹²³ Raamatu 333.—345. leheküljel on ümberjutustus «Kalev ja Linda. Eesti rahvuseeposest «Kalevipoeg»». Ümberjutustus on määratud noorsoole, nagu teisedki selles teoses leiduvad lood. Proosatekti on ümberjutustaja paigutanud rohkesti katkendeid värsstõlkeski. E. Muti tõlked on üldiselt paremad kui W. F. Kirby omad ning ühtlasi algupärandilegi lähemad, sest nad on tehtud otse eesti keelest. «Kalevipoja» ümberjutustusele on E. Mutt lisanud mõningaid kommenteerivaid märkusi, milles ta muide väidab, nagu oleks epos eesti rahvaluule näiteks.

Lõpuks võib ingliskeelsetest «Kalevipoja» sisu lühematest ümberjutustustest mainida veel E. Howard Harris ülevaadet eesti kirjandusest.¹²⁴ Kõneldes Fr. R. Kreutzwaldi ilukirjanduslikust tegevusest, on kolmel leheküljel antud edasi ka «Kalevipoja» sisu. On toodud väike katkend värsstõlkeski («Siurulind»). Ühtlasi on eesti eepost kõrvutatud teiste rahvaste eepostega.

Esimene, kes prantsuse keeles on lugejaile hakanud tutvustama «Kalevipoega» ja eesti rahvalaule, oli prantsuse luuletaja ning rahvaluule harrastaja Thalès Bernard. Ta on nimelt oma luuletustes kasutanud niihästi meie rahvalaulude kui ka «Kalevipoja» motiive. Th. Bernard oli muide kirjavahetuses Fr. R. Kreutzwaldiga.¹²⁵ Ta on eesti eepost kõrgelt hinnanud ning kõrvutanud

¹²³ Fairy Tales from Baltic Shores, folk-lore stories from Estonia. Adapted and Translated by Eugenie Mutt, Illustrated by Jeannette Berkowitz, Philadelphia 1930.

¹²⁴ E. Howard Harris, A Glimpse of Estonian Literature, The Manchester Quarterly 1933, July—September.

¹²⁵ Fr. R. Kreutzwaldi kiri A. Schiefnerile 22. VIII 1858, Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, lk. 81.

KALEV AND LINDA

(From the National Epic of Estonia "Kalevipoeg")

I

FAR, far away in the rocky North, near the sacred oak-grove of Taara, there lived three brothers.

When they grew up, all three went into the wide, wide world to seek their fortunes.

The oldest brother went to Russia and there he became a great merchant.

The second brother went to Lapland and his fortune was to become a brave soldier.

The youngest brother flew away from his home on the back of the Northern Eagle. In their long flight to the South they soared over the Gulf of Finland and lo! an unknown land rose before them. Circling over it hither and thither they saw

Kalev ja Linda. E. Muti teosest «Fairy Tales from Baltic Shores», lk. 333.

seda teiste rahvaste eepostega. Tõuke eesti rahvalaulude ja «Kalevipoja» tutvustamiseks prantsuse lugejaskonnale andis Th. Bernard'ile balti-saksa luuletaja Jégor von Sivers, kes oli saksa keelde ümber luuletanud mitmed eesti rahvalaulud, mis esinevad H. H. Neusi kogus «Estnische Volkslieder», ja kirjutanud luuletusi eesti muinasjuttude ainetel. Neid J. von Siversi luuletusi ja ümberjutustusi on Th. Bernard prantsuse keelde tõlkinud. «Kalevipoja» motiividel on Th. Bernard'i luuletused «Sõjalaul», «Kalevi haud» ja «Salme». Viimase laulu kangelast nimetab Th. Bernard eesti Jeanne d'Arc'iks.¹²⁶

Esimene prantsuskeelne ülevaade «Kalevipojast» on ilmunud 1865. aastal Caen'i Teaduste Akadeemia liikme Alexandre Büchneri poolt pealkirjaga «Eesti Herkules».¹²⁷ Oma kirjutises on A. Büchner andnud üldise ülevaate eestlaste ja teiste läänemereslaste etnilisest kuuluvusest ning refereerinud «Kalevalat» ja «Kalevipoega». Mõlemaid eeposi on kõrvutatud teiste rahvaste kangelaseepostega.

Eesti poliitiline emigrant ning literaat A. Dido (Andres Tiido) on teinud üsna mõndagi eesti kirjanduse tutvustamiseks prantsuskeelsele lugejale. Muuseas on temagi avaldanud kirjutise «Kalevipojast».¹²⁸ Kirjutis on tegelikult kõne, mille autor oli Pariisis pidanud 1893. aastal. Et A. Dido tundis eesti keelt emakeelena, on ta lähtunud eestikeelsest algupärandist. Tema kirjutises on alguses ülevaade «Kalevipoja» saamisest ning Fr. R. Kreutzwaldist. Sellele järgneb lugulaulu sisu teaduslik analüüs ning lõpuks sisu enese lühike proosakujuline kokkuvõte. A. Dido arvates on «Kalevipoeg» kõigiti ehtne eesti rahvaluule. Seepärast on ta eriti rõhutanud eeposes mainitavate «eesti jumaluste» kirjeldamist. Kirjutis on tollaegse eesti folkloristika seisukohale vastaval tasemel. Eriti on seda omal ajal hinnanud W. F. Kirby.

Tähtsaim prantsuse keeles ilmunud «Kalevipoja» ümberjutustus on Nora Raudsepa (hiljem Kaplinski) ja Paul de Stoecklin'i «Le Kalewipoëg».¹²⁹ Tõlke proosatekst on otse eesti keelest N. Raudsepa poolt. Värsstõlked on teinud helveetsia literaat P. de Stoecklin. Viimasel on allikaks olnud peamiselt F. Löwe «Kalevipoja» saksakeelne väljaanne. Ümberjutustuse lühikeses eessõnas on kõneldud eestlaste minevikust ja asjaoludest, milles sai eepos teoks. Selleski väljaandes kõvendatakse arvamust, nagu oleks «Kalevipoeg» kõigepealt näide eesti rahva-

¹²⁶ E. Virányi, Thalès Bernard littérateur français et ses relations avec la poésie populaire estonienne et finnoise. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XIV 4, Tartu 1928.

¹²⁷ A. Büchner, L' Hercule de L' Esthonie. Mémoires de l' Académie impériale des Sciences, Arts et Belles-Lettres de Caen, Caen 1865, lk. 1—23.

¹²⁸ A. Dido, Kalewipoëg, épopée nationale estonienne. Revue des traditions populaires IX, 1894, lk. 137—155.

¹²⁹ N. Raudsep et P. de Stoecklin, Le Kalewipoëg. Légende épique Estonienne, Paris 1930, 127 lk.

luulest. Väidetakse, et lugulaul esitab vana-eesti panteismi Uku, Taara ja Ilmarisega, ning arvatakse, et teos kajastab kõigiti omaaegset eesti mentaliteeti. N. Raudsepa ümberjutustuse keel on elav. On tarvitatud ohtrasti kahekõnet. Proosateksti on väljandjad põiminud iseloomulikemaist kohtadest värsskatkendeid. Need värssid on aga tõlgitud väga vabalt. Ei ole peetud kinni ei algiekti värssimõodust ega värsside arvust. Prantsuse keelde, kus on eesti keelest erinevad rõhusuhted, on liiatigi olnud raske «Kalevipoja» värssiehitust edasi anda. Sellepärast on trohheuse asemel tõlkes jamb. Algupärandi alliteratsiooni asemel on P. de Stoecklin kasutanud lõppriimi, nagu nähtub Saarepiiga laulu tõlkest:

Mon bien-aimé est loin d'ici,	Et je ne puis aller vers lui.
Beaucoup trop loin pour mon souci;	Et son étreinte que j'aimais
Entre nos baisers que d'espace;	Ne rafraîchira plus jamais.
Les jours s'en vont, les lunes passent	

Prantsuse keeles on «Kalevipoja» ümberjutustusi avaldanud ka belglane, eesti kirjanduse tõlkija ning tutvustaja Jacques Baruch (varjunimega Sulev Kaja). Pikem ümberjutustuste sari on selle autori poolt ilmunud 1938. aastal Brüsseli ajakirjas «Cahin-Caha» pealkirjaga «Kalevipoeg, légende Estonienne».¹³⁰ J. Baruchi ümberjutustused on N. Raudsepa ja P. de Stoecklini järgi, nagu autor seda ka ise mainib. Lisatud seletustes on aga huvitavaid J. Baruchi enese täiendusi ja märkusi. Üksikuid jutustusi «Kalevipojast» on see eesti kirjanduse sõber avaldanud veel mõnedes Belgia prantsuskeelsetes lasteajakirjades.

Itaalia keeles on ilmunud paar «Kalevipoja» tõlget. Neist on varasem professor P. E. Pavolini «Il poema Estonio de Kalevipoeg.»¹³¹ Oma 19-leheküljelise ümberjutustuse on P. E. Pavolini teinud F. Löwe saksakeelse tõlke järgi, kuid ta on siiski võtnud arvesse eestikeelset algupärandit, nagu ta ise ütleb. Alguses toob autor traditsiooniliselt ülevaate eepose koostamisest ning refereerib muukeelset asjaomast kirjandust.

Proosas jutustatud «Kalevipoja» sisu üksikute osade vahel on esitatud lähemaid katkendeid värssitõlkes, milles püütakse mõnel määral kinni pidada originaali vormist. Olgu värssitõlke näiteks Salme lahkumisvärssid:

Mamma, mia cara mamma
 or per sempre ti debbo lasciare,
 come dal gregge si distacca l'oca,
 come il cigno da' suoi compagni.

¹³⁰ Cahin-Caha 1938, Bruxelles, nr. 3, lk. 6—9, nr. 4, lk. 6—8, nr. 5, lk. 6—8.

¹³¹ Nuova Antologia 1902, Roma, 16. III.

Värss tõlke katkendid osutavad, et Pavolini on pidanud üsna kindlalt kinni F. Löwe saksakeelsest sõnastusest.

Teine itaaliakeelne ümberjutustus on N. Raudsepa ja P. de Stoecklini prantsuskeelsete ümberjutustuste järgi: «Kalewipoeg. La leggenda nazionale del popolo Estone». Selle on teinud Guglielmo Ceroni.¹³² Itaalia tõlkel on veidi pikem ning sisukam eessõna kui prantsuskeelsel eeskujul. Eessõnaks on nimelt kasutatud P. E. Pavolini kirjutist ning on hangitud mujaltki lisaandmeid. G. Ceroni väidab, et «Kalevipoeg» on parim eesti rahvaelu kirjeldaja, milles antavat edasi eestlase hing, rõõmud, mured ja lootused. Edasi öeldakse sedagi, et «Kalevipoeg» on olnud eesti rahva vaimse arengu ja rahvusliku ärkamise peegel. Et lugulaulu peetakse täielikuks rahvaloominguks, sellepärast antakse eessõnas ülevalde eesti rahvalaule kogudestki. Samad kohad, mis prantsuskeelses ümberjutustuses on värssides, on värssides ka itaalia keeles. P. E. Pavolini oli vähemalt üritanud kinni pidada algupärandi värssimõödust. G. Ceroni värss tõlked on aga väga kaugel originaali värssiehitusest. On kasutatud lõppriimi ning itaalia rahvalauludele omast värssimõõtu, nagu osutab Saarepiiga laulu algus:

Lontano, lontano fino al mio amore
vola dolcissimo canto de cuore.
È forte il desiderio di baciare.

«Kalevipoja» värss tõlkes katkendeid on ilmunud juudi keeles eri raamatuna 1922. aastal (Kiiemis). «Kaljevipeig. Fragmentn fun der estonišer folks-epopeije».¹³³ Tiitellehe pöördele leidub märkus, et tõlke on saksa keelest teinud B. Raskin. J. Rääpo kirjalikel andmeil olevat B. Raskin varjunimi ja tõlke tegelikult autoriks olevat juudi luuletaja ning proosakirjanik Lipa Reznik. Juudikeelne tõlge on C. Reinthali saksakeelse tõlke järgi.¹³⁴ Et juudi keel ja saksa keel on küllalt lähedasi sugulaskeeli, on juudikeelses tõlkes mõned värssid peaaegu sõna-sõnalt identsed C. Reinthali värssidega. Juudi keelde on tõlgitud osi «Kalevipoja» esimesest ja teisest laulust, nimelt Salme ja Linda kosjad ning vana Kalevi surm. Eessõnas ütleb tõlkija, et esitatud katkendid on otsest rahvaalgupära. Seda väites on arvestatud Fr. R. Kreutzwaldi enese märkusi eepose esimese väljaande ees-

¹³² Kalewipoeg. La leggenda nazionale del popolo Estone. Traduzione di Guglielmo Ceroni dalla riduzione Francese di Nora Raudsep e P. de Stoecklin, Roma, s. a., XII + 175 lk.

¹³³ פ. קר ייצוא אלד. קאלעוויפייג פון דער עסטאנישער פאלקס
עפאפייג. קייעוו - 1922

¹³⁴ P. Berg, «Kalevipoja» juudikeelne tõlge. Eesti Kirjandus 1926, lk. 225—229.

sõnas. Tõlkes puuduvad «Kalevipoja» stiililised võtted, mida C. Reinthalgi pole osanud edasi anda. Lugulaulu sisu on suudetud säilitada siiski enam-vähem täpselt. Kohati on tõlkija ometi teinud muudatusi. Nõnda näiteks laulatatakse Salme nagu juudi neiu laulatusbaldahhiini all:

un me't operixt di hoxcajt,
ufgeštelt dos hupe-bejdl
ajlik fun di alte štangen
un fun trukn arbes-štejnlax,
ufgeštelt es cu der hoxcajt.

ja korraldati pulmad,
püstitati laulatusbaldahhiin
kiiresti vanust ritvadest
ja kuivist hernevarvust,
püstitati see pulmadeks.

Juudikeelsest tõlkest võib veel seda öelda, et see on veidi saksapärane. Üldiselt on aga keel ja rütm ladus, mis teeb tõlke hästi nauditavaks.

Teine suur maailmasõda põhjustas seisaku «Kalevipoja» eri keeltesse tõlkimises ning tõlgete avaldamises. Nagu on juba eespool näidatud, on aga pärast sõda eepose väljapoole siirdumine üle eesti keele piiride saanud eriti hoogsaks. Nõukogude Liidus on olnud mitmeid uusi vene- ja muukeelseid tõlkeid, samuti on rahvademokraatia maades hakatud «Kalevipoega» eri keeltesse tõlkima.

Hradec Královés asuv tšehhi keele ja kirjanduse õpetaja Miloš Lukáš, kes oskab eesti keelt, oli juba varem tuntud eesti kirjanduse tõlkijana ja propageerijana Tšehhoslovakkias. Pärast sõda on ta asunud «Kalevipoja» tšehhi keelde tõlkimisele. Tšehhikeelses Nõukogude Liidu eri rahvaste kirjandust tutvustavas ajakirjas «Praha Moskva» on 1955. aastal M. Lukáš publitseerinudki mõned omatõlgitud eepose katkendid,¹³⁵ nimelt osi «Sissejuhatusest», kuuendast ja kümnendast loost. Et tõlked on tehtud otseselt eesti keelest, on nad originaalilähedased, nagu osutab kõrvutatav katkend:

Rõõm ja mure kaksikvennad,
Kaksiklapsed loomus kijas,
Kõnnivad käsi käessa,
Rändavad sammu sammussa;
Üks neid isa sünnitanud,
Ema üks neid imetanud,
Ühes kätkis kiigutanud.

Zal i radost blíženci jsou,
dvojčata jsou od přírody,
chodí svetem ruku v ruce,
krok co krok se vedou spolu;
jeden otec oba zplodil;
kojila je máti jedna,
v jednu kolébku je kladla.

M. Lukáš oskab ka slovaki keelt. Seetõttu on ta mõne koha «Kalevipojast» tõlkinud sellesegi keelde, nimelt üheksanda loo lõpposa.¹³⁶ Slovaki keelsele tõlkele on lisandatud lühiülevaade Fr. R. Kreutzwaldi tegevusest ning «Kalevipoja» olemusest. On eriti rõhutatud, missugune suur ühiskondlik tegur on see eepos

¹³⁵ Praha Moskva 1955, Praha, nr. 8, lk. 45—46.

¹³⁶ Slovenské pohľady 1956, Bratislava, nr. 10, 1008—1012.

olnud eestlaste rahvuslike võitluste ajal. On sedagi mainitud, kuidas Fr. R. Kreutzwald on «Kalevipoja» kaudu võidelnud feodalismi ja klerikaalsuse vastu. Ka tuuakse lühidalt esile, mis suguse hinnangu on M. Gorki «Kalevipojale» andnud ja kuidas eepost tänapäeval hinnatakse.

M. Lukáši tšehhi- ja slovakeelses avaldatud tõlkekatkendid on üldiselt õnnestunud. M. Lukáši algatusel on tšehhi raadio esitanud katkendeid eesti eeposest ja tšehhi ajakirjanduses on korduvalt mainitud temaga ja Fr. R. Kreutzwaldi isikuga seotud tähtpäevi.¹³⁷

Toonud lühida kirjelduse «Kalevipoja» eri rahvaste keeltesse tehtud tõlgetest ja ümberjutustustest, mis allakirjutanule on teatavaks saanud, olgu lõpuks veel mainitud, et selle kirjandusliku suurteose kohta on kindlasti maininguid veel mitmete teistegi rahvaste keeles, mida käesolevas pole esitatud. NSV Liidu rahvastest on Fr. R. Kreutzwaldi elu ja tegevust ning «Kalevipoega» üldsõnaliselt käsitletud armeenia, gruusia, moldaavia, tatari ja valge-vene keeles.¹³⁸

Olgu siinkohal üldiselt lühidalt öeldud, et käesolevas kirjutises pole arvesse võetud neid lühemaid või pikemaid «Kalevipoja» maininguid, mis leiduvad eri rahvaste või maade entsüklopeediates. Mõnes entsüklopeedias või kirjanduslikus sõnaraamatus on eepose sisu üsna pikaltki jutustatud.¹³⁹

Ent «Kalevipoja» tõlkeid pole ilmunud mitte üksnes eri rahvaste keeltes, vaid neid on olemas ka kunstlikus rahvusvahelises keeles esperantos. Vanim esperantokeelne näide eesti eeposest on insener Villem V a h e r i sulest, mis ilmus ajakirjas «Lingvo Internacia», nimelt lühike katkend «Sissejuhatusest» (värsid 80—92).¹⁴⁰ Sama katkend on trükitud ka J. Rosenbergi esperanto lugemikus.¹⁴¹ V. Vaher on andnud edasi üksnes «Rõõm ja mure» sisu. Ta on tõlke jaganud salmidesse ja kasutanud «Kalevipoja» värsimõodust hoopis erinevat värsimõotu.

«Kalevipojast» on esperanto keelde tõlkinud õige mitu katkendit Hilda D r e s e n, kes on üldse olnud eesti kirjanduse innukas esperanto keelde tõlkija ning propageerija. Kogumikus «Estona antologio» I on temalt ilmunud eepose kolmanda loo 435.—540. värsi tõlge.¹⁴² H. Dreseni tõlked on niihästi sisult kui ka vormilt õige lähedased eesti originaalile. See tõlkija on suutnud tarvitada

¹³⁷ Pochodeň 1957, nr. 42, lk. 4; Československý rozhlas a televise 1957, nr. 22, lk. 7 ja 11.

¹³⁸ О. К и в и, Эстонская художественная литература, фольклор и критика на русском и других языках народов СССР 1940—1955, lk. 248—250, 276—277.

¹³⁹ Vt. näiteks L a f f o r t - B o m p i a n i, Dictionnaire des œuvres de tous les temps et de tous les pays, Paris 1953, lk. 141—142.

¹⁴⁰ Lingvo Internacia vastavat aastakäiku ei ole autoril õnnestunud kätte saada.

¹⁴¹ J. R o s e n b e r g, Esperanto lugemised, Esperantaĵ legajoj, Tallinn 1911, lk. 63.

¹⁴² El «Kalevipoeg». Estona antologio I; Tallinn 1932, lk. 29—31.

alliteratsioonigi. Toodagu selle näiteks kolmanda loo värssid 435 jj-d:

Kune la Kalevidoj karaj
Nun triope triumfadis,
Ridetante rapidiris,

Laŭ vastegaj valoj vagis,
Laŭ paŝtejoj pacaj paŝis,
Laŭ marĉetoj muskaj marŝis.

Muud H. Dreseni poolt tehtud «Kalevipoja» tõlkeatkendid on ilmunud kas esperantokeelsetes ajalehtedes ja ajakirjades või eesti laulude kogumikes. Tõlgitud on VIII loost 35.—88. värss, IX loost 57.—73. värss,¹⁴³ XX loost 536.—551. värss¹⁴⁴ ja «Isamaa ilu hoiledes»¹⁴⁵.

H. Seppiku poolt on tõlgitud esimese loo 1.—17. värss.¹⁴⁶ Esitatust on siis nähtunud, et «Kalevipoeg» on kas tervikuna või osaliselt tõlgitud saksa, vene, ukraina, läti, leedu, ungari, soome, rootsi, taani, inglise, prantsuse, itaalia, juudi, tšehhi, slovaki ja esperanto keelde. «Kalevipoeg» pole olnud üksnes selliseks teoseks, mis on tutvustanud vaid üht žanri eesti kirjandusest. Selle teosega liitunud eessõnades ja kommentaarides on ühtlasi antud ülevaateid eestlaste ajaloo, rahvaluulest ja kirjanduse arenemisest. «Kalevipoeg» on ise kõige populaarsem eesti kirjanduse teos ning tema on eesti kirjandust ulatuslikult propageerinud.

Lõpetades käesolevat ülevaadet «Kalevipojast» eri keeltes toodagu ühes kohas koondatult kõik kogu eepost käsitlevad tõlked, olgu need kas värssides või proosas, mis on ilmunud iseseisvate teostena.

Itaalia keeles.

1. Kalewipoeg. La leggenda nazionale del popolo Estone. Traduzione di Guglielmo Ceroni dalla riduzione Francese di Nora Raudsep e P. de Stoecklin, Roma, s. a. XII+175 lk. Ümberjutustus proosas.

Läti keeles.

2. Kalevipoegs. Igaunu tautas eps. No igauņu valodas tulkojusi Elīna Zālīte, Rīga 1929, 217 lk. Värss tõlge.

Prantsuse keeles.

3. Nora Raudsep et Paul de Stoecklin, Le Kalewipoëg. Légende épique Estonienne, Paris 1930, 127 lk. Ümberjutustus proosas.

¹⁴³ Heroldo de Esperanto, Köln 1929, nr. 33.

¹⁴⁴ La Progreso, Praha 1925, nr. 4—5, lk. 41.

¹⁴⁵ Estonaj Kantoj en Esperanto, Tallinn 1931, lk. 8.

¹⁴⁶ Esperanto Triumfonta, Köln 1922, nr. 117. Vt. ka bibliograafiat ajakirjas «Informoj de Esperanto-Asocio de Estonio» 1935, nr. 3 (157), lk. 19.

Rootsi keeles.

4. Kalewipoeg. I korthet skildrad af K. R. Öfwersatt af R. H., Helsingfors 1884, 80 lk. Ümberjutustus proosas.

Saksa keeles.

5. Kalewipoeg, eine Estnische Sage, zusammengestellt von F. R. Kreutzwald, verdeutscht von C. Reinthal und Dr. Bert-ram. Herausgegeben von der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, Dorpat 1861, XVI+735+IV lk. Värss tõlge on kõrvuti eestikeelse algupärandiga.

6. Kalewipoeg, eine Estnische Sage, zusammengestellt von F. R. Kreutzwald, verdeutscht von C. Reinthal und Dr. Bert-ram. Herausgegeben von der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, Dorpat 1861, XVI+536 lk. Värss tõlge.

7. Kalewipoeg oder die Abenteuer des Kalewiden. Eine estnische Sage, frei nach dem Estnischen bearbeitet von C. Chr. Israël. Reallehrer und past. extr. ord. zu Hanau, Frankfurt a. M. 1873, VI+97 lk. Ümberjutustus proosas.

8. Die Abenteuer des Kalewiden. Estnische Volksmärchen von Julius Grosse, Leipzig 1875, XVIII+221 lk. Ümberjutustus värssides.

9. Kalewipoeg. Ein estnisches Märchen. Bearbeitet für Kinder von 8—12 Jahren. Herausgegeben zum Besten der Fenerschen Taubstummen-Anstalt, Reval 1894, 64 lk. Ümberjutustus proosas.

10. Kalewipoeg. Aus dem Estnischen übertragen von F. Löwe. Mit einer Einleitung und mit Anmerkungen herausgegeben von W. Reiman, Reval 1900, XXXII+343 lk. Värss tõlge.

Soome keeles.

11. Kalewipoeg. Lyhyesti esitellyt K. R., Helsinki 1884, 80 lk. Ümberjutustus proosas.

Taani keeles.

12. Kalevi Poeg. Estlands Nationalhelt. Fortalt af P. Rasmussen. Kjøbenhavn, cand. juris. 1878, 128 lk. Ümberjutustus proosas.

Ungari keeles.

13. Kalevipoeg. Az észak nemzeti éposza. Észk eredetiből fordította Bán Aladár. Budapest 1929, 336 lk. Värss tõlge.

Vene keeles.

14. Калевич (Kalewi poeg). Древняя эстонская сага въ двадцати пѣсняхъ. Перевель Юрій Трусманъ. Первый выпускъ, Ревель 1886, 56 lk.; Второй выпускъ, Ревель 1889, VIII + 57—264 lk. Värss tõlge proosas.

15. Сын Калева, Эстонский народный эпос. Собрал и обработал Фр. Крейцвальд. Перевели с эстонского Вл. Державин и А. Кочетков, Москва 1949, 248 lk. Värss tõlge.

16. Калевич поэт. Эстонский народный эпос. Собрал и обработал Фр. Крейцвальд. Перевели с эстонского Вл. Державин и А. Кочетков, Таллин 1950, 358 lk. Värss tõlge.

17. Сын Калева, Эстонский народный эпос. Перевели В. Державин и А. Кочетков, Москва — Ленинград 1950, 168 lk.

18. Калевич поэт. Эстонский народный эпос. Собрал и обработал Фр. Крейцвальд, перевели с эстонского Вл. Державин и А. Кочетков, Москва 1956, 498 lk. Värss tõlge.

ПЕРЕВОДЫ ЭПОСА «КАЛЕВИПОЭГ»

Проф., доктор филол. наук П. Аристе
Кафедра финно-угорских языков

Резюме

В настоящей статье приводится библиографический обзор всех переводов эстонского народного эпоса. «Калевипоэг» является произведением эстонской литературы, которое широко известно как в СССР, так и за его пределами. Первое издание эпоса вышло в 1857 году, причем параллельно с эстонским текстом был дан также немецкий перевод. Перевод сделан частично самим автором эпоса Ф. Р. Крейцвальдом, но большая часть перевода принадлежит К. Рейнталу и Г. Шульц-Бертраму. Данный перевод Ф. Р. Крейцвальда не удовлетворил, так как он был слишком свободным и плохо отражал особенности древне-эстонского быта. Еще при жизни Ф. Р. Крейцвальда в качестве нового переводчика на немецкий язык был порекомендован Ф. Лёве. Перевод Лёве с хорошим предисловием и комментариями В. Реймана вышел из печати в 1900 году. Долгое время этот немецкий перевод эпоса служил основным источником для дальнейших переводов его на разные языки. Оба немецких перевода сохраняют поэтическую форму эстонского подлинника. Кроме этих переводов, на немецком языке имеются еще некоторые переводы в прозаической или стихотворной форме, напр., К. Израэля, Ю. Гроссе и других, которые совершенно не учитывают поэтическую форму «Калевипоэга» и вносят в содержание довольно большие изменения. В разных собраниях эстонского народного творчества, антологиях эстонской поэзии, этнографических произведениях об эстонцах и т. д., опубликованы на немецком языке отдельные части «Калевипоэга» или в поэтической форме, или же в форме прозаического пересказа.

Эстонский народный эпос довольно рано был переведен также на русский язык. Русские переводы вообще наиболее многочисленны. Первый прозаический пересказ «Калевипоэга» на русском языке появился еще в 1872 г. Полный перевод эпоса исходит от Ю. Трусмана (1886—1889). Его перевод является лишь точным подстрочником, где совершенно не учитывается поэти-

ческая форма эпоса. Поэтическая форма оригинала нарушена также в переводе Н. Алексеева (1893—1897). Хороший перевод «Калевипоэга» в стихотворной форме на русском языке опубликован поэтами А. Кочетковым и В. Державиным. Первое издание этого перевода вышло в 1949 году. Его переиздания опубликовывались в 1950 и 1956 гг., по два издания в год. Кроме этих полных переводов, на русском языке имеются многочисленные переводы и пересказы отдельных отрывков эпоса. На русском языке существует также довольно обширная литература о «Калевипоэге».

Полный перевод «Калевипоэга» в стихотворной форме на латышском языке издан Э. Залите в 1929 г. Начиная с 1870 г. на латышском языке вышли переводы отдельных отрывков, пересказы в прозе и разные статьи с изложением содержания и сущности эпоса. Латыши, как и сами эстонцы, использовали «Калевипоэг» в качестве пособия в борьбе против немецкого феодализма в Прибалтике.

В 1929 г. вышел и полный венгерский перевод А. Бана. Некоторые отрывки эпоса были опубликованы на венгерском языке еще в 1884 году.

Частично «Калевипоэг» переведен на многие другие языки. Некоторые отрывки изданы Ю. Тимченко и А. Ряппо на украинском языке. А. Ряппо, кроме того, опубликовала на украинском языке несколько исследований по темам эпоса. Полные пересказы содержания «Калевипоэга» в прозаической форме имеются на финском, шведском, датском, английском, французском и итальянском языках. На эти же языки переведены некоторые отрывки эпоса в поэтической форме. Переводы отдельных отрывков изданы на литовском, чешском и словацком языках и на эсперанто. Две первые песни «Калевипоэга» опубликованы отдельным изданием и на еврейском языке.

Исследования о «Калевипоэге» опубликованы, кроме эстонского, на финском, венгерском, русском, украинском, чешском, немецком, английском и итальянском языках.

TRANSLATIONS OF THE «KALEVIPOEG»

P. Ariste

Summary

The article contains a bibliographical review of all the translations of the Estonian national epic. The «Kalevipoeg» is well-known in the U.S.S.R. as well as abroad. The first edition of the epic (1857) consists of the Estonian original and a German translation. Parts of this translation were the work of the author of the epic, F. R. Kreutzwald; a large portion, however, was translated by C. Reinthal and G. Schultz-Bertram. F. R. Kreutzwald was dissatisfied with the translation, as it was too free and inadequate as a depiction of the characteristic features of ancient Estonian life. While F. R. Kreutzwald was still alive, F. Loewe made a new translation into German. Loewe's translation came out in 1900 with a fine foreword and notes by V. Reiman. For a long time this German translation was the basis of further translations into other languages. Both of the German translations referred to preserve the poetical form of the Estonian original. Apart from these translations there are several other prose or metrical German translations (e. g., those by K. Israël, J. Grosse, etc.) which completely disregard the poetical form of the «Kalevipoeg» and treat its contents with considerable freedom. Metrical or prose German translations of parts of the epic have also been published in various collections of Estonian folklore, anthologies of Estonian verse and ethnographical works.

The Estonian national epic was translated into Russian at a fairly early date. The Russian translations are the most numerous of all. The first Russian free prose rendering of the «Kalevipoeg» came out as early as 1872. J. Trusman published a full Russian translation in 1886—1889. This is an extremely literal translation which pays no attention to the poetical form of the epic. The poetical form of the original is likewise disregarded in N. Alekseyev's translation (1893—1897). A good metrical translation into Russian has been made by the poets A. Kochetkov and V. Derzhavin. It was first issued in 1949 and reprinted twice annually in 1950 and 1956. In addition to these full translations there are

numerous Russian translations and paraphrases of separate portions of the epic. There is also a rather extensive bibliography on the «Kalevipoeg» in Russian.

A complete metrical translation of the «Kalevipoeg» into Latvian was brought out by E. Zālīte in 1929. Beginning with 1870, translations of separate extracts, prose renderings and various articles setting forth the contents and essence of the epic have been published in Latvian. The Latvians like the Estonians themselves made use of the epic in their struggle against German feudalism in the Baltic Provinces.

A full Hungarian translation of the epic was published by A. Bán in 1929. Some excerpts of the epic appeared in Hungarian as early as 1884.

Parts of the «Kalevipoeg» have been translated into a number of other languages. Some extracts have been published in Ukrainian by J. Timchenko and A. Räppo. A. Räppo has also written some articles on the epic. Full prose renderings of the contents of the «Kalevipoeg» as well as extracts in verse have appeared in Finnish, Swedish, Danish, English, French and Italian. Some extracts have been translated into Lithuanian, Czech, Slovak and Esperanto. The first two cantos of the «Kalevipoeg» have come out as a separate edition in Yiddish.

Special studies of the «Kalevipoeg» have been published in Finnish, Hungarian, Russian, Ukrainian, Czech, German, English and Italian as well as in Estonian.